

Sosyal Politika: Nereye Doğru?

(Cahit Talas Anısına: Güncel Sosyal Politika tartışmaları, Yayına Hazırlayan Berrin Ceylan Ataman, AÜSBF, Ankara, 2007)

1-Giriş

Günümüzde sosyal politika denilince, hem bir değişim geçirdiğinden hem de anlamını ve işlevini yitirmeye doğru gittiğinden söz etmek mümkün diye düşünüyorum. Örneğin sosyal politika alanındaki çalışmalara bakılınca, bir yandan kadınlar, özürlüler, yaşlılar gibi bazı gruplara ilişkin daha özel uygulamaların gündeme gelerek sosyal politikanın alanın genişlediğini, öte yandan daha çok teknik veya kurumsal bir bakış açısıyla sosyal sorunlar ve bu sorunlara yönelik politikaların konu edildiğini söylemek yanlış olmaz. Kuşkusuz toplum ve ihtiyaçları değiştikçe sosyal politika da değişecektir; ancak bu değişimin nereye doğru olduğu da önemlidir. Bu nedenle, günümüzde sosyal politika anlayışımızın dayanakları ve temelleri, hedefleri ve işlevi konusunda bir tartışmaya yeniden ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Böyle bir tartışmanın da temelde sosyal politikaya dar ve teknik bir yaklaşımla ve piyasa ağırlıklı olarak bakan liberal anlayışlardan çok, sosyal politikaya gerek dayanakları gerek hedefleri açısından daha geniş ve dönüştürücü bir işlev yükleyen yaklaşımlar açısından önemli olduğu ortada. Bu anlayış açısından sosyal politikayı, ekonomik sistemler, siyasal dönüşümler, sosyal mücadeleler ve kazanımlar düşünülmeden ne anlamak, ne de anlatmak mümkün.¹ Sosyal politika her şeyden önce ekonomi ve siyasetle yakın ilişkisi nedeniyle ancak bu çerçevede ele alınabilir; bugünkü dar açılı yaklaşımların da bugünkü ekonomik-siyasal sistemin tercihleri ve günümüzün ideolojik panoraması ile ilgisi var. Kısaca söylemek gerekirse, ekonomik sistemin giderek sosyal/küresel sistemden uzaklaşarak âdeta “bağımsızlık” kazandığı, siyasetin giderek ulusal-toplumsal boyutlarından uzaklaştığı ve ulus devletin temel kaygısının dünya ekonomisine eklenmek olduğu, liberal ekonomi anlayışının hemen her alanda kendi politika ve dayatmalarını öne çıkardığı günümüz koşullarında sosyal politikanın “*mecrası*” da buna göre belirlenmektedir diyebiliriz.

Örneğin Türkiye’de 80 sonrası koşullarında öncelikle sosyal politika bölümlerinden vazgeçildiği, ilgili bölümlerde bu konudaki derslere yer verilmez olduğu veya azaltıldığını biliyoruz. Sosyal politika alanında ortaya çıkan çalışmaların da, çoklukla, ya yasal ve kurumsal meseleler, ya da uygulamalar ve sorunları gibi daha çok teknik konuları ele aldığı ve ideolojik tartışmalardan kaçarken tanımlayıcı çalışmalardan öteye gidemediğinden söz etmek herhalde yanlış olmaz. Çalışma ilişkileri alanında giderek artan insan kaynakları yaklaşımı da bunun bir göstergesi olarak düşünülebilir. Kuşkusuz, ne giderek artan sosyal sorunları görmezlikten gelmek, ne de bunlarla uğraşmak durumunda olan sosyal politikayı bir kenara koymak mümkün. Ancak sosyal politikanın boyutları kadar, hangi temelde ve ne gibi bir yaklaşımla ele alındığı ve uygulandığı da çok önemli.

Bu anlamda günümüzde işsizlik karşısındaki yaklaşımlar, yoksullukla mücadele etmek üzere geliştirilen öneriler oldukça dikkat çekici. Örneğin işsizliğin bir sorun olarak algılanması devam ediyor; ancak işgücü talebinin azalmasına yol açan nedenler bilinse de, bunları

---

¹ Bu yazıyı yazarken, Cahit Talas Hoca’nın sosyal ekonomi ve sosyal politika anlayışını anmamak mümkün değil. O’nun yaklaşımının, benim gibi ondan sonra gelenlere birçok açıdan yol göstericilik yaptığı bir gerçek ve anısına yayımlanan bu kitapta, benzer bir yaklaşımı temel alan bir yazının yer almasının da anlamlı olacağını düşünüyorum.

değiştirmek veya bu yolda daha anlamlı çözümler getirmek mümkün değil. Gerek yoksulluk gerek işsizlik konusunda getirilen önerilerin çoğu, büyük ölçüde bu sorunları ortadan kaldırmak değil sonuçlarını telafi etmek amacını taşımakta. Küresel düzeyde gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere yapılan yardımlar, uluslararası kuruluşların desteklediği projeler, hepsi varolan sisteme ilişmeden veya bu sonuçlara yol açan anlayışları eleştirmeden yaşanan gerçeklerin acısını hafifletmeye çalışmaktadır diyebiliriz. Oysa Birleşmiş Milletler tarafından da benimsendiği gibi maddi yoksulluk birçok yoksunlukla birlikte yaşanmakta ve bunun temelden çözümü için bütünlükçü bir insan hakları anlayışıyla hareket etmek gerekmektedir. Bu durumda da öncelikle çalışma hakkının dikkate alınması ve çözümlerin de bu çerçevede düşünülmesi gerektiği açıktır. Bugün uygulanan politika ve ileri sürülen önerilerinin çoğu ise, haklardan değil sistemin ihtiyaçlarından hareket etmekte ve sonuç olarak, liberal-faydacı bir yaklaşımla ancak sorunların sistem açısından doğurduğu sonuçları telafi etmeye yönelmektedir.

Kuşkusuz sosyal politika anlayış ve uygulamalarındaki değişimi tartışırken, sosyal politika anlamı ve nitelikleri hiç değişmeyecek ve aynı kalacak demek istemiyorum. Değişen ilişkiler ve ihtiyaçlar çerçevesinde sosyal politika da birçok açıdan değişime uğrayacaktır. Örneğin bugün istihdam yapısında ve çalışma koşullarındaki değişim, çalışanların değişen ihtiyaçları ve beklentileri sosyal politika hedeflerini ve uygulamalarını da değiştirecektir. Bugün kadının eğitimde, istihdamda, kamusal alandaki eşitsiz konumuna ilişkin duyarlılık artınca, buna paralel olarak sosyal politika konu ve uygulamalarının değiştiği, örneğin eğitim olanaklarından istihdamda eşitlik politikalarına, kısa süreli çalışmanın korunmasından ebeveyn iznine kadar uzanan birçok yeni anlayış ve uygulamanın sosyal politika konusu olduğu ortadadır. Burada asıl sorun, değişirken de korunacak nitelikler ve hedefler var mıdır sorusu çerçevesinde düğümlemektedir; neyin değişeceği veya neyin korunacağı konusunda yol gösterici olanın da büyük ölçüde sosyal politikaya verdiğimiz anlam ve işlev olması kaçınılmazdır.

Örneğin çalışma hakkını modern refah devleti ve sosyal politika anlayışının üzerine inşa edildiği bir odak noktası olarak düşünürsek, artan ve önlenemeyen işsizliğin refah devleti ve sosyal politika anlayışı açısından temel bir kriter olduğu/olacağı açıktır. Kısacası işsizlik karşısındaki tutum, refah devleti açısından çok belirleyici. Bu konuda özellikle Avrupa refah devletlerinin sıkıntı çektiği de ortada. Bir yandan işsizliğin önlenemez varlığı karşısında eski politikalarını uygulamakta zorlanıyorlar, öte yandan uzun süredir uygulanmakta olan refah devleti anlayışından vazgeçmek kolay olmadığından liberal bir yaklaşımı tümüyle benimseyemiyorlar diyebiliriz. Esneklik ve güvence formülleri altında çözüm ararken de, hem liberal hem sosyalist düşünceler açısından savunulan “temel gelir” (basic income) tartışmaları ortaya çıkmakta. Bir yandan güçlü bir refah devleti deneyimi olan, öte yandan zaten asgari gelir güvencesi gibi uygulamalarla kısmen de olsa benzer bir anlayışı hayata geçirmiş olan Avrupa’da gelişmiş refah kapitalizmi içinde temel gelir tartışmalarının oldukça önemli bir boyut kazandığı da görülmekte. Kuşkusuz, temel gelir ile ilgili önerilerin sosyal politika anlayışı ve uygulamaların çok ciddi biçimde değiştireceği de ortada; dolayısıyla sosyal politikanın geleceği de tartışılmakta.

Dolayısıyla günümüzde hem daralan hem değişen bir sosyal politika gerçeği karşısındayız; Bu gerçek de bizi sosyal politikanın anlamını ve nereye doğru gittiğini düşünmeye itmekte. Benim bu yazıda yapmak istediğim de, bu. İlk olarak, sosyal politikanın anlamı ve işlevi açısından bir tartışma çerçevesi çizmek istiyorum; daha sonra bu çerçeveden hareketle bugünkü sistem ve anlayış içinde sosyal politikanın gerilemesi veya anlam ve işlev kaybı üzerinde duracağım. Bunu izleyen iki bölümde de, refah devleti anlayışı açısından odak

noktasında bulunan çalışma hakkının günümüzdeki geçersizliği ile bu çerçevede geliştiren temel gelir üzerinde bir tartışma yapmaya çalışacağım.

2- Tartışılmaya Muhtaç Bir Konu: Sosyal Politikanın Anlamı?

Sosyal politika konusunda getirilen birçok tanım söz konusu; bu tanımların bazılarında daha çok sosyal sorunlar, mağdur gruplar ve bunlara yönelik koruyucu politikalardan söz edilirken, bazılarında çıkış noktası olarak kapitalist sistem ve sınıf mücadelelerine yer verilmekte, bazılarında ise sosyal adalet ve sosyal bütünleşmenin gerçekleşmesi gibi hedefler öne çıkarılmaktadır.² Ancak bu tanımlamalar ne olursa olsun, şimdi sosyal politikanın bugünkü mecrasına bakarak, *sosyal politikanın anlamının yeniden tartışmaya* ihtiyaç var.

Bu konuda bir tartışma çerçevesi çizmek gerekirse. ilk olarak, sosyal politikanın bugün çoklukla benimsendiği gibi sosyal sorunlar, yasal/kurumsal düzenlemeler, devlet harcamaları gibi konular çerçevesinde değil, *hele bağımsız bir alan olarak hiç değil*, tam aksine *sosyal-siyasal ekonomi veya sosyal-siyasal düzenin bir parçası olarak* ele alınıp tartışılmasının gerekli olduğunu ve ancak bu çerçevede yapılacak tartışmalarla anlamının ve işlevinin açıklık kazanacağını düşünüyorum. Böyle olunca da, sosyal-siyasal sistemdeki dönüşümlerin sonucuna bağlanacak ve gerçekte sosyal refah devleti gibi siyasal demokrasinin bir ürünü olarak düşünülebilecek modern anlamda bir sosyal politika anlayışına gelmemiz kaçınılmaz. Yine bu bağlamda, sosyal politikayı kapitalist sistem içinde siyasal anlamda emek lehine gelişen güç ilişkileri içinde anlamak mümkün görünmekte. Bugün neo-liberalizmin egemenliğinde belirlenen sosyal politika anlayışının, temelde güç ilişkilerinde emek aleyhine bozulan denge ile ilişkilendirmek de kaçınılmaz olmaktadır.

Kısacası ekonomik, siyasal ve sosyal sistem içinde inşa edilen bir sosyal politika anlayışı var; gerek anlayış gerek uygulama bu çerçevede anlam kazanmakta. Bir yazarın dediği gibi, aslında tüm sosyal devlet düzenlemeleri veya kısaca sosyal politika, sosyal ve politik düzenin, demografik, ekonomik, politik, sosyal, kültürel, kurumsal bir bütünlük olan toplumun “toplumsal projesi”nin (societal Project) bir parçasıdır (Roebroek, 1993,124); böyle olunca da sosyal politikaya dar açılı bir bakışla, gerçekte sosyal politikanın anlamı ve işlevinin “perdelemesi” gibi tehlike söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla, sosyal politikanın anlamı konusundaki bir tartışmayı uygulamalar çerçevesinde değil, ideolojik, siyasal ve ekonomik sistemler çerçevesinde yapmak daha anlamlı görünmektedir. Bu bakış açısıyla da, neo-liberalizmin kısıtlaması altına giren sosyal politikanın bu koşullar altında kazandığı/kaybettiği nitelikleri sorgulamanın ve bir anlam tartışmasına gitmenin ihtiyaç olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sosyal politikaya verilen anlamı ideolojik-siyasal bir çerçevede tartışmamız gerektiğine göre, referans noktası olarak sosyal politikanın bir devlet politikası olarak ortaya çıkışını, arkasındaki etkenleri ve kurumsallaşması yönündeki gelişmeleri göz önüne almak doğru olacaktır. Kısaca anımsamak gerekirse, 19. yüzyılda ilk olarak İngiltere gibi endüstrileşmiş ülkelerde artan işsizlik-yoksulluk gibi sorunlar karşısında ortaya çıkan, 19. yüzyıl sonu ve 20 yüzyıl başlarında diğer Avrupa ülkelerinde benzer sorunlarla baş etmek üzere gündeme gelen sınırlı ve dar kapsamlı uygulamaların 2. Dünya Savaşı sonrasında sistematik, kalıcı ve yaygın uygulamalar dizisi haline geldiğini söylemek mümkün. Ortaya çıkışının arkasındaki etkenlere gelince, sosyal sorunlara yönelik ve hak temelinde yükselen bir devlet politikasının varlık

² Farklı tanımlar için bkz: Orhan Tuna, Sosyal Siyasete Giriş, 1966; Adil İzveren, Sosyal Politika ve Sosyal Sigortalar, 1968; Orhan Tuna-Nevzat Yalçıntaş, Sosyal Siyaset, 1990; Cahit Talas, Toplumsal Politikaya Giriş, 1990; Mesut Gülmez, Uluslararası Sosyal Politika, 2000; Ahmet Zühtü Altan, Sosyal Politika Dersleri, 2004; Aysen Tokol, Sosyal Politika, 1997.

kazanmasını en başta işçi sınıfının mücadelesi, genel oy hakkının kabulü ve demokrasi anlayışının gelişmesiyle ilişkilendirmek ve genelde emeğin kapitalizme karşı verdiği mücadelenin siyasallaşmasına bağlamak doğru olacaktır.

3-Tarihsel-Siyasal Gelişmeler İçinde Kazanılan Anlam

Sosyal politika ile ilgili kaynakların çoğunda sosyal politikanın öncelikle bir işçi sınıfı politikası olarak ortaya çıktığından, daha sonra da toplumun geniş kesimleri ve farklı sorunlarına yayılarak geniş bir çerçeve ve anlam kazandığından söz edildiğini görüyoruz. Bu yaklaşıma göre, sosyal politikanın *dar ve geniş olmak üzere iki anlamı* bulunmaktadır. Ancak gerek dar gerek geniş anlamıyla olsun, ihtiyaçların, mücadelelerin ve gelişmelerin eseri olan ve kısaca “modern nitelikte” diyebileceğimiz sosyal politikanın, temelde kapitalist ekonomi içinde büyüyen sosyo-ekonomik eşitsizlikleri azaltmak, toplumsal uzlaşma ve bütünleşme sağlamak gibi hedefleri olduğu ve endüstrileşme süreci içinde zaten “ücretliler toplumu” dönüşen toplumlarda daha çok ücretli çalışanların sorunlarına yönelik düzenlemeler içinde hayat bulduğu açıktır. Örneğin eğitim, sağlık, konut, istihdam, sosyal güvenlik gibi birçok alanda uygulanan ya ücretli çalışanlara, ya çalışma olanağı bulamayanlara veya çalışma hayatı dışına çıkanlara uygulandığı düşünüldüğünde, sosyal refah devleti ve sosyal politikaların “*çalışma odaklı*” niteliği de açıkça ortaya çıkmaktadır. Bugün sosyal devlete ve uygulanan sosyal politikalara yöneltilen eleştirilerin önemli bir bölümü de, sosyal politikanın çalışma odaklı oluşu ve böyle bir odak noktasından hareket etmenin bugün artan işsizlik karşısında yeterli koruma sağlayamayışı nedeniyle ortaya çıkmaktadır (Esping-Andersen, 1997).

Sonuç olarak zamanla daha geniş bir uygulama ve anlam kazansa da, işçi sınıfı çıkışlı, bu sınıfın çalışma ve yaşama koşullarını iyileştirme, bu sınıfın kapitalizmle uzlaşmasını sağlama gibi hedefleri temel alan bir anlayış ve politikadan söz etmek gerek. Böyle bakıldığında da, ortaya çıkışı ve kurumsallaşması açısından Avrupa’daki tarihsel-sosyal gelişmelere bağlanacak, yani Avrupa toplum modelinin oluşma sürecinden ayrı düşünülemez bir sosyal politika anlayışından söz etmek gerek. Bu modelin, temelde, emek-sermaye çatışmasının siyasal ve sosyal araçlarla kurumsallaşması gibi bir anlayış üzerine inşa edildiğini, sosyal politikanın da sosyoekonomik sistemin emek ve sermaye arasındaki uzlaşmayı tesis edecek biçimde dönüşmesinin bir aracı ve sonucu olarak kurumsallaştığını söylemek yanlış olmaz. Bu anlamda siyasal demokrasi gibi sosyal devlet anlayışı ve sosyal politika uygulamaları da, bu modelin vazgeçilmez bir ayağıdır, sistemin kuruluşu ve devamlılığında vazgeçilmez bir önem sahiptirler.

Örneğin Rokkan ve onu izleyen birçok yazar Avrupa’da modern devletin oluşumunun birkaç aşamada gerçekleştiği söylerken, ulusal devletin kuruluşu, ulus bilincinin inşası, siyasal hakların, vatandaşlık anlayışının ve demokrasinin hayata geçmesi gibi aşamalardan sonra dördüncü aşamada sosyal refah devleti anlayışının geliştiğini ve gelirin dağılımında devletin sosyal adalet sağlayıcı bir rol oynayacak konuma geldiğini ileri sürmekte ve bu model içinde sosyal politikayı var eden koşullar konusunda epeyce yol gösterici bilgiler vermektedirler (Flora ve Heidenheimer, 1990; 45; Ferrera, 2003; 613). Örneğin Ferrera, devletin kurulması ve ulus bilincinin inşası aşamalarının askeri, ekonomik ve kültürel egemenlik alanlarının yaratılması (sınırların çizilmesi) açısından önemli olduğunu, siyasal hakların ve vatandaşlığın gelişmesi ile refah devletinin oluşmasını ise coğrafik veya sosyal açıdan ülke içinde kalanlara ekonomik, siyasal ve sosyal anlamda eşit fırsatlar sağlayan bir iç yapılanma (bütünleşme) aracı olduğunu belirtmektedir (2003, 616). Marshall benzer biçimde, sivil, siyasal ve sosyal hakların birbirini takip ederek geliştiğini, bu hakların vatandaşlığın üç ögesi veya boyutunu oluşturduğunu, öte yandan sosyal hakların ve sosyal vatandaşlığın sivil ve siyasal hakların

gelişmesine hizmet edecek güvenceler olarak görülmesi gerektiğini ileri sürerken, aslında sosyal devlet, sosyal vatandaşlık ve sosyal yönetim anlamındaki sosyal politikanın anlamı, işlevi ve arkasındaki dayanakları açıkça ortaya koymaktadır (1965, 259-279). Kısacası, gerek sosyo-ekonomik haklar ve buna bağlı olarak oluşan sosyal vatandaşlık anlayışı, gerek bunların varlığını mümkün kılan siyasal gelişmeler ve devlet anlayışındaki değişimler siyasal-sosyal ekonomi anlamındaki sosyal politikanın varlık koşullarıdır; hak ve kazanıma dayalı sosyal politika anlayışı da ancak bunlar çerçevesinde anlam kazanır; işlevi ve boyutları da bu çerçevede ortaya çıkar.

Bu gelişmeleri dikkate alırsak, Avrupa'daki sosyal mücadelelere ve siyasal dönüşümlere bağlı olarak gelişen bir devlet anlayışı gibi, bu devlet anlayışına bağlı bir sosyal politika anlayışı da doğmuştur diyebiliriz. Bu anlamda bir sosyal politika nasıl tanımlanabilir? Her şeyden önce, bir yandan ideolojik-siyasal gelişmelere, bir başka deyişle emek tarafından kapitalizme karşı siyasal, sosyal, ekonomik bir kazanımlara dayandığından hak temelli bir anlayıştan söz etmek gerek; öte yandan bu politikaların tüm toplumsal sistemler üzerindeki etkisi ve işlevselliği nedeniyle bir toplumsal yönetim veya toplumsal projenin parçası olduğunu kabul etmek kaçınılmaz. Böylece, hukuki temelini sosyo-ekonomik hakları da içeren daha *bütünlükçü ve pozitif* insan hakları anlayışının oluşturduğu, siyasal temeli *siyasal eşitlik* ve demokrasi fikrinde yatan, toplumsal açıdan *sosyal eşitliği ve sosyal vatandaşlığı* kurmanın bir aracı olarak anlam ve işlev kazanan, ekonomik açıdan da sosyal vatandaşlığı ve sosyal eşitliğe katkıda bulunmak üzere *daha adil bir bölüşümü* hedefleyen bir sosyal politika anlayışın gelebiliriz. Bunun geniş anlamda bir sosyal politika olduğu kesin; ancak aynı zamanda "*hak temelli, eşitlik, uzlaşma ve bütünleşme hedefli*" olduğu da ortada.

Buna, modern topluma özgü bir anlayış olarak "modern sosyal politika" da denilebilir mi, bilemiyorum. Bir yandan, yaşanan tarihsel-sosyal çerçeveyi anımsatmak üzere "modern" gibi bir nitelemenin mümkün olacağını düşünüyorum; öte yandan toplumsal modernleşmenin bir aracı olarak düşünülse de birçok toplumda Avrupa deneyimi içinde kazandığı anlam ve boyutları kazanamadığını biliyorum. Yine de, bizim gibi gelişmekte olan ülkelerin sosyal devlet ve sosyo-ekonomik hakları kabul ederken, bu anlayışı Avrupa'da yaşanan gelişmelerden esinlenerek aldıkları düşünülürse, bu ülkelerde de en azından niyet olarak modern bir sosyal politika anlayışının varlığından söz edilebilir. Sosyal politikanın, bu ülkelerde tıpkı siyasal kurumlar ve demokratik araçlar gibi amacına ulaşamaması ve kısır kalması ise, başka bir konudur.

4-Farklı Sosyal Politika Anlayışları mı, Sosyal Politikanın Zavallılığı mı?

Kuşkusuz, Avrupa'da da sosyal refah devleti ve sosyal politika anlayışının ortaya çıkışı ile bu politikaların anlamı ve boyutları konusunda farklı yaklaşımlar da var. Örneğin liberal yaklaşımlara göre refah devleti anlayışı İngiltere'de 16. yüzyıldaki "Yoksullar Yasasına" kadar uzanır ve özünde toplumun ahlâki bir sorumluluğu olduğu düşüncesine dayanır; bu noktada liberal düşüncenin muhafazakâr yaklaşımlar bulunduğu da açıktır. Muhafazakâr bir yaklaşım açısından ise, her devlette bir sosyal sorumluluk anlayışı ve bu konuda uygulanan bazı politikalar vardır; örneğin kiliseler, vakıflar, cemaatler eliyle yürütülen yardımları da sosyal politika içinde düşünmek gerekir. Öte yandan liberal yaklaşım açısından sosyal ihtiyaçların tanımlanması ideolojik bir tanımlama olmaktan öteye gitmeyeceği gibi, sosyal politikaların genişlemesi de hem kaynakların israfı hem de özgürlüklerin kısıtlanması anlamına gelmektedir.

Marksist yaklaşım açısından ise refah devleti, kapitalist gelişmenin bir ürünü olarak görülür ve ortaya çıkışı kapitalizmin sorunları, sınıf kavgası ve ekonomik krizlere bağlanmakla birlikte, refah politikaları özel mülkiyet yapısını değiştirmeden işçi sınıfını sistemle bütünleştirmek amacını taşıyan politikalar olarak değerlendirilir (Przeworski, 1991; 238; Wallerstein, 1998; 46). Aslında sosyal politikanın niteliği konusunda haklı bir değerlendirme olan bu yaklaşım, refah devleti ve sosyal politikaların kapitalizmi dönüştürmedeki rolü açısından demokratik soldan ayrılıyor diyebiliriz. Onlara göre, kapitalizmin dönüşümü şöyle dursun bu yolla ömrü uzamaktadır. Bugün de sınıf temelli yaklaşımların genel olarak kapitalizmin “terbiye edilmesi veya dönüştürülmesi” fikrine pek sıcak bakmadıkları, sosyal devlet ve sosyal politikalar karşısında oldukça ikircikli kaldıkları söylenebilir. Örneğin, bir yandan bugün artan küresel/sosyal sorunlar karşısında daha olumlu örnekler sunduğu için sosyal refah devleti ve uygulamaları referans noktası olarak gündeme gelebilmektedir; öte yandan sistemin iflah olmazlığı, demokrasinin çaresizliği, devletin egemen sınıflarla ilişkisi ve şimdi küresel sermayeye bağımlılığı nedeniyle “siyasetin” temel bir çıkış noktası olarak değerlendirilmesinde zorlanılmaktadır. Ancak günümüzde birçok Marksist yazar açısından demokrasi fikrinin giderek önem kazandığı da bir gerçek.³

Bugüne gelirse, ideolojik-siyasal gelişmelerle ilişkilendirerek anlamını tartışmaya açtığımız sosyal politikanın günümüzün egemen ideolojisi ve sistemi olan neo-liberalizm çerçevesinde varlık bulduğu ve anlam kazandığını söylemek doğru olur. Bu çerçevede bir tanım getirmek gerekirse de, sosyal politika *daha çok zorunlu koşullarda ve en alt düzeyde ortaya çıkan ve ancak toplumsal onarım olarak nitelendirilebilecek* bir politikadan anlamına gelmektedir. Bu yaklaşım içinde uygulanan politikalarda, bir yandan hemen her çağda ve toplumda rastlanan *ahlâki* bir anlayışın tezahürünü, öte yandan liberal anlayışın *faıdacı* (örneğin toplumsal patlamayı önlemek, suçları azaltmak, tüketici kesimleri genişletmek gibi) yaklaşımlarını bulmak mümkündür. Sosyal politikanın bundan öte bir anlamı olmadığı gibi, bundan öte bir işlevi olduğu da düşünülemez. Bu anlamdaki sosyal politikayı da, “dar açılı, piyasa yönelimli” sosyal politika olarak adlandırabiliriz diye düşünüyorum.

Dolayısıyla, sosyal politikanın bugün kazandığı bu dar anlamın, ortaya çıkışı ve gelişmesi Avrupa’daki sosyal-siyasal dönüşümlere bağlanan modern anlamdaki sosyal politikayla ne ölçüde uyduğu üzerinde tartışılacak bir konu olsa gerek. Örneğin bugünkü yaklaşım açısından, hak temelinde yükselen bir sosyal politika anlayışı giderek erimekte, sosyal vatandaşlık anlayışından hiç söz edilmemekte, ideolojik-siyasal-sosyal mücadelelerin getirdiği kazanım ve değişimler önemini yitirmekte ve sosyal politikadan ne kapitalizmi dönüştürücü ne de sosyal eşitliği geliştirici bir işlev beklenmektedir.

Sonuç olarak, sosyal devlet düşüncesine ve bu düşünceye bağlanacak modern sosyal politika anlayışına karşı olarak, bugün geleneksel çıkışlı-dar anlamli-piyasa yönelimli bir sosyal politika anlayışına hayat tanınmaktadır. Bu anlayış değişikliğinin ise, modernleşme sürecinde her toplumda az çok hayat bulmuş sosyal yönetim anlayışını değiştirdiği ve bu anlayışta geriye doğru, ya da “*haktan himmete doğru*” bir dönüşüme neden olduğunu söylemek gerekir. Böyle olunca da, bu tür bir sosyal politika anlayışını yalnızca farklı bir sosyal politika olarak mı nitelemeliyiz; yoksa çıkış noktası, hedefleri ve işleviyle modern sosyal politika anlayışından uzak bu anlayış, aslında sosyal politikayı zavallılaştıran bir “politikasızlık” olarak mı görmeliyiz, bilemiyorum. Çünkü, bu yaklaşım çerçevesinden anlamlı bir sosyal yönetim anlayışını olmadığı gibi, bu doğrultuda ortaya çıkan politika ve uygulamaların fakirliği

---

³ Örneğin I. Wallerstein;

ortadadır. Sosyal politikanın anlamının tartışılması ihtiyacı da, bu yöndeki kayıplar nedeniyledir.

Bu değişimin veya kaybın gerisindeki nedenler de kuşkusuz önemli. 20. yüzyılın ikinci yarısında hayat bulan anlayışlar, 20. yüzyılın sonunda budanmaktadır; neden? Kuşkusuz birçok neden var; ancak kapitalizmin küresel bir güç kazanması ve toplumsal-küresel düzeyde emek-sermaye ilişkilerinde büyüyen güç dengesizliği çok belirleyici bir faktörler olarak görünmekte. Gerçekten, geçmişte yaşanan gelişmeler gibi bugünkü ideolojik-siyasal değişimler de ancak güç ilişkileri yaklaşımı içinde anlamlandırılabilir. Bu nedenle sosyal politikanın varlığını da, değişimini de ancak güç ilişkileri yaklaşımıyla ele almak açıklayıcı olacaktır.

4-Siyasal-Toplumsal Güç İlişkilerinin Yansıması Olarak Sosyal Politika

Refah devletinin kurumsallaşmasının genel olarak endüstrileşme ve kapitalistleşme ile demokratik gelişmelere bağlandığını biliyoruz. Örneğin, bir yanda kapitalistleşme ile gelen sorunların, öte yanda mutlakiyetçi devletlerin kitle demokrasisine geçmelerinin devlet anlayışlarını değişime ittiği ve artan demokratik taleplerin devleti temel hak ve özgürlükler ile siyasal hakların yanısıra sosyal-ekonomik hakları da kurumsallaştırmak zorunda bıraktığı ifade edilmektedir (Flora ve Heidenheimer, 1990; 22). Yine de burada eksik bir nokta kalmaktadır. Avrupa refah devletinin Batı Avrupa’da endüstrileşmeyle ilgili sorunların ortaya çıkmasından çok daha sonra gerçekleşebildiği bilindiği gibi, bu tür sorunları yaşayan veya demokratikleşme doğrultusunda önemli adımlar atmış her ülkede varlık gösteremedikleri de görülmektedir. Bu nedenle refah devletine duyulan ihtiyaç endüstrileşmenin ve kapitalistleşmenin yarattığı sorunlara bağlansa ve çıkış noktası olarak demokrasinin gelişmesi gösterilse de, işçi hareketi ve bu hareketin siyasallaşması, bu hareketin sendikalarla ve emekten yana partilerle kurduğu yakınlık, ele geçirdiği toplumsal/siyasal güç gibi gelişmeleri dikkate alan “güç ilişkileri yaklaşımı” (power relations approach), modern anlamdaki refah devletinin ortaya çıkmasında çok daha açıklayıcı olmaktadır (Korpi, 1978, 40; Esping-Andersen, 1990, 11). Örneğin Amerika ve Avrupa’daki farklı refah anlayışı ve uygulamalarını, kapitalistleşme, demokratikleşme ve modernleşme boyutlarıyla açıklamak mümkün değildir; ancak bu iki kıtada yaşanan sınıf hareketi ve toplumsal mücadelenin farklılığı ile bazı ipuçları bulunabilir. Bu nedenle Avrupa’da güçlü bir işçi sınıfının ortaya çıkması ve daha önemlisi bu sınıfın ideolojik-siyasal yapılanması, hem genel oy hakkının kazanılması ve demokrasinin gelişmesi açısından hem de isyanı ve tepkiyi siyasete tahvil edebilme açısından anlamlı bulunmakta.

Geçmişini bırakarak bugüne dönersek, bugün de güç ilişkilerinin sosyal devlet ve sosyal politikalarından verilen tavizleri açıklayıcı nitelikler taşıdığını söyleyebiliriz. Örneğin bir yanda küreselleşen sermaye öte yanda değişen iç dinamikler nedeniyle, güç ilişkilerinin emek aleyhine bozulduğu bir gerçek. İstihdam yapısı değiştiğinden sınıf kavramı, dayanışma anlayışı, örgütlenme düzeyi ve siyasal tercihler önemli ölçüde farklılaşmakta, bu koşullar küreselleşmeye bağlanan sermaye hareketliliği ve artan rekabetle birleşince emeğin ekonomik ve siyasal gücü ciddi biçimde yara almaktadır. Bu durumda bazı yazarlar bugün refah devletinin anlaşılmasında güç ilişkilerinin artık geçerli olmadığı yolunda görüşler ileri sürmektedirler (Pierson, 2000). Oysa zaten söz konusu edilen değişiklikler, güç ilişkilerinde ve buna bağlı olarak devlet anlayış ve politikalarındaki gerilemeyi açıklamakta birer etken. Refah devletinin gerilediği dönemde de güç ilişkilerinin açıklayıcı özellikler sunduğunu ileri süren araştırmalar da bunu doğrulamakta (Korpi ve Palme, 2003; Bradley, Huber, Moller, Nielsen ve Stephens, 2003). Bu araştırmalarla günümüzde istihdam yapısı, sınıf bilinci ve

dayanışması açısından değişiklikler olmasına karşın, refah devletinde ortaya çıkan politika değişikliklerinde siyasal yapının etkisi ve rolünün belirleyiciliğini ortaya koymaktadır. Örneğin Korpi ve Palme, Avrupa’da farklı ülkeleri ve farklı refah rejimlerinde birçok değişken ile sosyal sigorta uygulamaları arasındaki ilişkileri araştıran çalışmalarında, iktidardaki siyasal parti ile refah politikalarını karşılaştırmış ve hükümetteki partiler ile refah anlayışı ve uygulaması arasında yakın ilişkiler bulmuşlardır; buna göre, daha büyük tavizlere Avrupa’da da liberal refah devleti modelini benimseyen ülkelerde rastlanırken, sosyal demokrat niteliği ağır basan ülkelerde refah politikalarındaki uygulamalarda çok daha küçük gerilemeler söz konusu olmuştur (2003; 463). Ücret pazarlıkları, sendika yoğunluğu, işsizlik, farklı hükümetler gibi birçok değişkenin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini ölçmeye çalışan ikinci araştırmada ise (Bradley ve diğerleri, 2003), tüm refah devletlerinin (liberal refah devleti de olmak üzere) gelir dağılımı üzerinde olumlu etkileri olduğu saptanmış, ancak gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılmasında en etken olan değişkenin sol parti iktidarları olduğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle araştırmacılar kendi bulgularının da güç ilişkileri yaklaşımını destekler sonuçlar verdiği sonucuna varmışlardır.

Bugün genel olarak küresel ve toplumsal düzeyde emeği ve sosyal devleti zayıflatan koşulların söz konusu olduğu bir dönem yaşadığımız bir gerçek. Küreselleşen sermaye emek piyasasını da küreselleştirmekte ve emek için küresel düzeyde bir rekabet ortamı yaratmaktadır; küresel rekabetin, işgücünü sermaye karşısında güçsüzleştirdiği gibi ulusal düzeyde kazandığı hakları az ya da çok tehdit ettiği de ortadadır. Öte yandan sermayenin kazandığı hareketliliğin, ulus devletin ve ulusal politikaların gerilemesi anlamına geldiği de bilinmektedir. Bu koşulların küresel ve toplumsal düzeyde güç ilişkilerini emek aleyhine bozduğu da ortada. Bunun sonuçlarını da, artan işsizlik, gerileyen çalışma koşulları, zayıflayan sendikacılık ve parçalanmış ideolojik-siyasal yapıda görmek mümkündür. Sonuç olarak 20. yüzyılın ikinci yarısında etkinlik kazanan sosyal devlet ve buna bağlı olarak gelişen sosyal politika anlayışı 20. yüzyıl daha sonlanmadan gerilemek zorunda kalmaktadır. Bir başka deyişle, zaten ancak gelişmiş kapitalizm içinde belirli ölçüde yeşermiş olan sosyal devlet fikri ve ona eşlik eden sosyal eşitlik, sosyal adalet ve sosyal vatandaşlık gibi hedefler pek de büyümeden tedavülden kaldırılmışlardır diyebiliriz.

Bozulan güç dengesi, geleneksel olarak sosyal devleti ve sosyal hakları savunma durumunda olanlar (örneğin güçlü işçi sendikaları veya sol partiler) açısından bile politika değişikliği ya da geri adımlara yol açmaktadır diyebiliriz. Bu nedenle Avrupa’daki güçlü sendikaların geleneksel politikalarından uzaklaşarak, bir yandan kendi ülkelerindeki sosyal devlet anlayışı ve politikalarını korumak üzere “ulusalcı” politikalara yöneldikleri, öte yandan üyelerini korumak üzere istihdamda esneklik arayışlarına rıza göstererek genel olarak ücretli çalışanları temsil etme iddialarında giderek vazgeçtikleri gibi eleştiriler ortaya çıkmaktadır (Asbjorn Wahl, 2004,). Sosyal demokrat partilerin ise, küresel düzeyde gelişmeler karşısında dikkate değer bir söylem ve politika üretmedikleri görülmekte, liberal-sosyal bir sentezi ifade eden politikalarında ibre liberalizmden yana değişmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, devletin zaten zayıf olan sosyal boyutlarının hepten tırpanlandığı, zayıf olan sınıf bilinci ve örgütlenmesi daha da zayıfladığı, sendikalar için daha iyi haklar değil, yeniden varolma savaşımının yaşandığı söylenebilir. Emek açısından bozulan bu güç dengesinin hem nedeni hem sonucu olarak görülebilecek bir gelişme de, sol ideolojilerdeki gerileme gibi, değişen istihdam yapısı ve koşulları içinde genel olarak ücretli çalışanlarda “sınıftan kaçış” diye nitelendirilebilecek eğilimlerin güç kazanması olmaktadır (Ercan, 2003). Sınıftan kaçış diye nitelendirilen bu eğilimlerin kuşkusuz istihdam yapısında ortaya çıkan ciddi değişikliklerle ilgisi büyüktür; bu eğilimler sendikal örgütlenme ve ideolojik-siyasal tercihler açısından

açıkça kendini ortaya koyduğu gibi, refah devleti ve sosyal politikalar açısından bazı değişimleri getirmektedir.

Gelişmiş kapitalizm dışında kalan dünyada ise kuşkusuz koşullar daha da kötüleşmektedir. Bu ülkelerde Keynesyen ekonomiye benzer politikalar uygulanmasını sağlayan ithal ikameci politikalar bir dönem işçi sınıfına ve sendikalara, sosyal devlet fikri ve sosyal politikalarına biraz nefes aldırırken, dışa açılan ekonomileri içinde bu ülkelerde kapitalizmin gücü veya hegemonyası çok daha etkin olmaktadır. Örneğin bu dönem içinde Türkiye’de olduğu gibi, devlet, alt-yapı yatırımlarından özelleştirmelere, banka, para, faiz politikalarından vergi politikalarına kadar uzanan geniş çaplı bir dönüşüm geçirmiş, bu dönüşümün temel amacı da küresel kapitalizme eklemlenmek ve piyasa toplumuna dönüşmek olmuştur. Bu nedenle Türkiye’de 80 sonrası yukarıdan dayatılan iktisadi liberalizmle burjuvazinin ideolojik hegemonya idealine kavuştuğu söylenmekte (Keyder, 2005, 297), ekonominin başlıca hedefi olan dünya ekonomisiyle bütünleşmenin ise, toplumsal kesimleri biraraya getirmek ve de ortaya çıkan sorunlara karşı tepkilerini kontrol etmek açısından kullanıldığı, yani bu amacın burjuvazinin hegemonya projesinin hedeflerine ulaşmasına yardımcı olmak anlamına geldiği ifade edilmektedir (Yalman, 2004, 67-68).

Bu nedenle, günümüzdeki ekonomi anlayışını tanımlamak ve eleştirmek açısından çoğu zaman neo-liberal politikalardan söz edilse de, küreselleşen piyasa adı altında giderek küreselleşen bir kapitalizm gerçeğinden ve hegemonyasından söz etmek daha doğru olacaktır. İçinde bulunduğumuz küresel/toplumsal kaosun büyük ölçüde küreselleşen kapitalizmin tüm öteki toplumsal sistemleri hegemonyası altına alacak bir güç kazanması, bir toplum/dünya düzeni (veya imparatorluk) haline gelmesiyle ilgili olduğunu düşünen epeyce yazar olduğunu da biliyoruz. Dolayısıyla, hernekadar serbestçe işleyen bağımsız bir piyasa ekonomisi içinde yaşadığımız iddia edilse de, birçok yazar yaşadığımız küreselleşmenin gelişmiş ülkelerin ve sermayenin ihtiyaçları ile kapitalizmin mantığı çerçevesinde belirlendiğini söylemekte ve de kapitalizmin ekonomik sistemin ötesine geçen bir küresel/sosyal sisteme dönüştüğünü ileri sürmektedirler (Gilpin, 2000; Beck, 2000; Hard ve Negri, 2001; Falk, 2001; Stiglitz, 2002; Köse ve Öncü, 2003; Wivel, 2004).

Kapitalizm küresel-sosyal sisteme dönüşerek küresel ve toplumsal düzeyde bir hegemonya kurarken, kuşkusuz günümüzün teknolojik, ideolojik, siyasal ve toplumsal değişimlerinden yararlanmakta ve onlardan güç almakta. Örneğin teknoloji hem işsizliği artırır hem emeğin kendi içindeki farklılaşmasını büyütürken, toplumsal düzeyde ortaya çıkan farklılıklar, siyasa açıdan yaşanan hayal kırıklıkları da hem bölünmeyi arttırmakta hem de siyasete olan güveni sarsmaktadır. Kısacası istihdam yapısından ideolojik ve siyasal yapıya kadar uzanan birçok değişiklik küresel kapitalizmin hegemonyasını kolaylaştırırken, geriletmediği veya işlevsiz bıraktığı üç alan var ki, bu alanlardaki güç kaybı gerçekten çok önemli: Ekonomi karşısında sosyal devlet ve sosyal politika, sermayenin karşısında emek, piyasanın karşısında siyaset artık tümüyle devreden çıkmamış olsalar da, güçsüzlükleri ve bağımlılıkları nedeniyle mücadele aracı olarak önemlerini yitirmekteler (Koray, 1997, 50-51). Bu koşullar altında yaygın ve çok boyutlu sosyal/küresel sorunlar yaşansa da, gerçekte ne bunlar için yeterince mücadele edecek güçler ortada, ne de mücadele araçları. Tam aksine toplumsal düzeyde sosyal eşitsizlik ve adaletsizlikler büyürken, ekonominin işleyişine ilişemeyen “eli kolu bağlı” bir devlet var; kısacası sosyal devlet, sosyal vatandaşlık ve sosyal politika gibi kavramlar tümüyle reddedilmese bile siyasetin/devletin önceliği olmaktan çıkmaktadır.⁴ Dolayısıyla bu

⁴ Küreselleşme ve yeni-sosyo-ekonomik düzenin sosyal politika açısından getirdiği sorular ve sorunlar açısından kapsayıcı bir çalışma olarak bkz: Abdülkadir Şenkal, Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika, Alfa, Yay. İstanbul, 2005.

devlete sosyal sorunlar karşısında tümüyle seyirci kalıyor diyemsek de, yangınları söndüren “itfaiyeci” rolünden öte bir rol oynadığını söylemek de zor.

Sonuç olarak, sosyal refah politikaları açısından ileri bir düzeye ulaşmış toplumlarda bile sosyal bütünleşme tehdit altında, sosyal dışlanma denilen önemli bir sorun büyümekte.⁵ Gelişmekte olan ülkelerde ise, sosyal sorunlar ve sosyal eşitsizlikler büyük ölçüde kader gibi kaçınılmazlık içinde algılanmakta, bu yoldaki yetersiz harcamalar kamu bütçesinin yükleri (kara delikleri) haline dönüşmekte, bu konudaki talepler bir hak ve vatandaşlık ilişkisi içinde düşünülmeğe çıkmaktadır.. Bu yaklaşım içinde, ne artan işsizlik ve yoksulluk ne büyüyen küresel-toplumsal kutuplaşma önemli bir gündem maddesi olabilmekte, ne de bunlara yaklaşım geleneksel/ahlaki, ya da liberal/yararcı bir bakış açısından öteye gidebilmektedir. Tam aksine, insan haklarının küresel bir hukuk durumuna gelmesi istenirken, ya da temel hak ve özgürlüklere küresel bir duyarlılık ve güvence kazandırılmaya çalışılırken, sosyo-ekonomik haklar insan hakları arasından uzaklaşmaktadır. Sosyo-ekonomik hakları zaten hak olarak kabul etmeyen liberal anlayış, söz konusu hegemonya içinde bu hakları gündemden çıkarmayı başarmıştır da diyebiliriz.

Aslında bu hegemonya ve yaklaşım içinde temel hakların önemsendiğini de söylemek zor. Gerçekten, bırakınız özgürlük alanını gelişmesini, hayatta ve sağlıklı kalmayı tehdit eden bunca işsizlik ve yoksulluk karşısında ne düşünce ve ifade özgürlüğü, ne de siyasal hakların yaygın ve etkin bir biçimde kullanıldığı söylenebilir. Bir başka deyişle, sosyo-ekonomik eşitlikler ve bunları güvence altına alan haklar toplumsal ve siyasal gündemin hedefi olmaktan çıkarken, aslında en temel hak ve özgürlüklerin de gerçekleşme şansı azalmakta veya toplumun ancak küçük bir kesimi için geçerli olabilmektedir. Buradan da, sosyal eşitliğin gelişemediği toplumlarda, hem siyasal eşitliğin sakatlandığı hem de siyasal eşitlik fikrine dayanan demokrasiyi işler kılacak arka-planın yok olduğu gibi bir sonuca varmak zor olmasa gerek. Dolayısıyla sosyo-ekonomik eşitsizliklerle bir derdi olmayan bugünkü yaklaşımın, temel ve siyasal haklar açısından da ciddi bir kaygısı olduğunu kabul etmek kolay değil. Bu nedenle insan haklarını bir bütün olarak görmek ve birbirleriyle var olacaklarını kabul etmek gerektiği gibi, siyasal demokrasi anlayışını da siyasal eşitliği işler kılacak sosyo-ekonomik haklar ve bunlara dayalı bir sosyal politika anlayışı ile birlikte düşünmek gerek. Yine bu nedenle sosyal eşitlik hedefini önemsemeyen bugünkü sosyal politika anlayışını, hem sosyal politikanın “zavallılaşması” olarak yorumlamak hem de buradan siyasal demokrasinin “zavallılığını” çıkarmak mümkün.

Buraya kadar, modern diye nitelendirebileceğimiz sosyal politikanın hem gerisindeki dayanaklar hem de hedef ve işlevleri açısından bugün aşınmaya uğradığı ve bir anlamda zavallılaşmışını ortaya koymaya çalıştım. Küresel kapitalizmin bugün ideolojik, ekonomik ve siyasal açıdan dayattığı hegemonya ile genel olarak toplumsal ihtiyaçlar gibi sosyal politikalar da dumura uğramakta. Anlam ve işlev kaybının en çok hissedildiği alan da, çalışma yaşamı ve ilişkileri çerçevesinde yaşananlarda ortaya çıkmaktadır. Bu alan, gerek emek ve sermayenin doğrudan karşılaştığı bir alan olarak, gerek bu karşılaşma çerçevesinde ekonomik sistemden dönüşüm bekleyen ilişkiler bütünü olarak, sosyal politikanın en kritik alanı olarak nitelendirilebilir. Bu açıdan Korpi’nin yaygın işsizliğin kabulünü, refah devletinin gerilediğini gösteren önemli bir kriter olarak değerlendirilmesi oldukça haklıdır. Bu nedenle de, çalışma

---

⁵ Sosyal Dışlanma konusunda başta Bauman’dan yapılan çeviriler olmak üzere epeyce nitelikli yayın var. Z. Bauman, “çalışma, tüketicilik ve yeni yoksullar”, Sarmal Yay., 1999. Bunlar arasında Faruk Sapançalı’nın kaleme aldığı “Sosyal Dışlanma” adlı kitap da, bu sorunun boyutlarını anlamak açısından iyi bir inceleme. F.Sapançalı, *Sosyal Dışlanma*, DEÜ Yayını, İzmir, 2003.

hakkı ve çalışma ilişkilerine ne olduğu/olacağı meselesini sosyal politikanın gidişatını belirleyecek bir mesele olarak görmek doğru olur.

5-Sosyal Politikanın Anlamı ve İşlevi Açısından Çarpıcı Bir Alan: “Çalışma”

Bauman’ın dediği gibi, “sermaye görülmemiş ölçüde yerel kanunlardan muaf, hafif, yükünü atmış ve yerleşik olmayan bir hale gelmiştir; artık kazanmış olduğu uzamsal hareketlilik düzeyi kendi taleplerine boyun eğdirmek için ülke düzeyinde işleyen siyasal yapılar şantaj yapmaya (dile getirilmeyen ancak tahmin edilen) tamamen yeterlidir” (2002, 37). Enh başta çalışma hayatı ile ilgili olarak sosyal politika anlayışındaki değişimleri, bunun eseri saymak gerek; örneğin bunları toplumun değişen ihtiyaçlara ile ilişkilendirmek zor. Bu doğrultuda eğitim, sağlık, konut politikalarında da değişimler yaşanmakta, ancak en açık ilişkinin işgücü piyasası ve çalışma ilişkilerinde ortaya çıktığı da bir gerçek.

Dolayısıyla çalışma yaşamı ve çalışma hakkı çerçevesindeki değişiklikler, sosyal politikanın anlamını tartışmak açısından hem önemli bir gösterge hem de bir başlangıç noktası olarak alınabilir diye düşünüyorum. Gerek ortaya çıkışı gerek gelişmesi içinde “çalışma” odaklı bir sosyal politika ve sosyal devletten söz edilebileceğine ve refah devletinin günümüzdeki temel çelişkinin de burada ortaya çıktığına yukarıda değindim. Bugün, hem refah devletinin ve uygulanan politikaların istihdam yaratamayışı bir sorun olmakta ve istihdam odaklı yaklaşımların artık işe yaramadığı söylenmekte hem de ücretli çalışanlara yönelik koruyucu politikaların devletin “yükü” ve piyasanın “engeli” olarak nitelendirilmesi yönündeki eğilimler güç kazanmaktadır. Bir yandan yaygın ve uzun süreli işsizlik kaçınılmaz hale gelirken neo-liberal politikalarından vazgeçilememekte, öte yandan işsizliği telafi edici mekanizmalar üzerinde yoğunlaşmaktan başka çıkar yol kalmamaktadır; bunun gibi iş yaratamayış dert olmaktan çıkarken, bu sorun nedeniyle artan harcamalar da şikâyet konusu olmaktadır.

Günümüzde ortaya çıkan tablo, bir ucunda yaygın ve uzun süreli işsizlik, öteki ucunda da küresel bir rekabet içinde her düzeyde giderek büyüyen bir ayrışma ve hattâ kutuplaşma olarak özetlenebilir. Bu iki uç arasında da, artan güvencesiz işler, standartlar ile kurallardan uzaklaşan çalışma koşulları söz konusu. Nüfus artışı, kadınların işgücüne katılım istemleri ve geçinme koşullarının zorlaşması nedeniyle işgücü arzının artması kaçınılmazdır; buna karşın hem sermaye hareketliliğinden doğan küresel rekabet hem de yeni teknolojiler nedeniyle işgücü talebinin sınırlandığı da ortadadır. İşgücü arzı ve talebi arasındaki bu dengesizlik ise, liberal iktisatçıların zaten başından beri söyledikleri gibi istihdamı zor bulunur bir meta haline getirirken, ücret ve çalışma koşullarında sürekli geriye gidişe neden olmaktadır; günümüzde anlamına gelmekte ve birçok çalışan için koşullar aşağıda eşitlenmeye doğru gitmektedir. günümüzde klasik iktisadın öngördüğü gibi geçimlik ücret kuramı kendini büyük ölçüde doğrulamış görünmektedir. Kısacası, 1960-70’lerde sosyal devlet ve sosyo-ekonomik haklar yükselirken ILO’nun da çabalarıyla çalışma koşullarında uluslararası düzeyde belirli bir standart ve güvence sağlama umudu yaşanırken, günümüzde beklenti değilse de gidişat tersine dönmüştür ve şimdi düşük standartlarda buluşma diyebileceğimiz negatif bir bütünleşme yaşanmaktadır.

Birkaç hatırlatma yapmak istersek, 1995-2005 arasında dünyada genel olarak yüzde 3.68 dolayında bir büyüme gerçekleşmiş, buna karşın istihdam artışı yüzde 1,6’da kalmıştır (ILO, 2006). Büyümenin çok sınırlı bir istihdam yarattığı günümüz dünyasında, 2,5 milyar insanın (dünya nüfusunun % 40’ı) günde iki dolar gelirden az gelire yaşadığı (UN, 2005, 24) ve bu tür mutlak yoksulluğun daha çok gelir getirici iş yaratamayan az gelişmiş bölgeler ve ülkelere

ait bir sorun olduğu da bilinmektedir. Örneğin 1,4 milyar dolayında insan, yani küresel istihdamın yaklaşık yarısının (% 48,7) günde iki doların altında bir gelirle çalıştığı belirtilmektedir (Kapsos, 2004). Enformel ekonomide çalışan yoksulların oranının Güney Amerika’da ve Güney Asya’da yüzde 60-80 dolayına vardığı bilindiğine göre (Sapançalı, 2003, 160-161), bunda şaşılacak fazla bir şey de yoktur. Kısacası birçok gelişmekte olan ülkede çalışıyor olmak yeterli gelir sağlamak anlamına gelmemekte, bu ülkelerde açık işsizlik ile birlikte çalışan yoksullar gerçeği büyümektedir.

Avrupa’da ise yaklaşık otuz yıldır yüzde 8-10 dolayında bir işsizlik hüküm sürmekte, bunların yaklaşık yarısı bir yıl ve daha uzun süredir işsiz bulunmaktadır. Tam veya yüksek istihdamı yaşamış, yüksek standartlarda çalışma koşullarını gerçekleştirmiş, bu çerçevede bir sosyal devlet anlayışını hayata geçirmiş Avrupa’da, bu nedenle yaygın ve uzun süreli işsizlik çok daha temel bir sorun olmaktadır. Üç işsizden birinin yoksul olduğu da bilinmekte ve işsizlikle yoksulluğun birbirinden ayrılamayan bir sorun olması Avrupa için de geçerli hale gelmektedir. Buna karşın, ABD’de işsizlik oranının yüzde 5 gibi oldukça düşük düzeyde kaldığı, fakat yaratılan işlerin büyük çoğunluğunun geçici ve güvencesiz işler olduğu da görülmektedir. Bu nedenle ABD’de yoksulluk oranının çok daha büyük olması gibi, çalışan yoksulların yoksulluğunun en önemli nedeni de düşük ücret olarak (% 68,2) belirlenmektedir (akt.Gündoğan, 2007,30).

Türkiye’den örnek verirsek, yıllarca süren büyüme ve endüstrileşme çabalarına karşın işgücü fazlasını eritemeyen bu ülkede, 1980 sonrası ekonomik istikrarsızlığı ve yapısal dönüşümü içinde emek piyasası açısından çok daha zorlu koşulların ortaya çıktığı açıktır. Görülen o ki, bir yandan işgücüne katılım düşmekte (2005 yılında % 48,3), öte yandan işsizlik artmaktadır, bir başka açıdan da enformel istihdam genişlediğinden çalışan yoksul gerçeği Türkiye’de de büyümektedir. Örneğin 2002 krizinden buyana yüksek bir büyüme göstermesine karşın (% 7-9 arasında), istihdam yaratma kapasitesi sınırlı kaldığından (2005 yılında % 1,2), Türkiye genelinde % 10’u geçen bir işsizlik yaşamakta, kentlerde ve genç yaş grubunda bu işsizlik ikiye veya üçe katlanmaktadır. Toplam istihdamın yarısını bulan kayıt dışı istihdamın büyük ölçüde tarımın ağırlıklı yeriyile ilgili olduğu bilinmekle birlikte, kayıt dışılığın kentlerde de % 40 dolayında olması ve 2002 yılında % 33 dolayında olan bu oranın 2005 yılında % 40 dolayına yükselmesi, çalışma yaşamındaki olumsuz gelişmeleri açıklama açısından önemlidir. Yani, yaratılan sınırlı sayıda işlerin çoğunlukla güvencesiz-geçici-eğreti işler grubunda olduğu açıktır. Tüm bu olumsuz gelişmeler çerçevesinde işgücü piyasasının makro düzeyde formel-enformel, örgütlü-örgütsüz, büyük-küçük işletme, yetişkin-çocuk işgücü, ev dışı-ev içi çalışma gibi büyük farklılıklar içeren yapısı daha da genişlemekte ve zaten var olan esneklik düzeyinin genişlediği de ortada. Buna karşın iş hukuk kurallarının katı bulunduğu ve 2003 yılında İş Yasası’nda yapılan değişikliklerle bu “katılığın”! giderildiğini de görüyoruz. Son gelinen noktada ise, istihdam yaratmak için istihdam üzerindeki vergi, prim gibi yüklerin azaltılmasının istendiğini biliyoruz. Özelleştirmeler sonrasında sendikalaşma kapsamı ve olanağı daralan sendikacılık için de güçlü bir geri çekilme yaşandığı başka bir gerçek. Sendikal geri çekilmenin, örgütlü ve örgütsüz tüm çalışanlar açısından çalışma koşulları ve standartlarını korunmasını zorlaştırdığı da ortada. Tüm bunlar çalışma hakkı, iş güvencesi, yeterli bir ücret, sendikal haklar, sosyal güvenlik gibi temel sosyo-ekonomik hakkın büyük ölçüde aşındığını, yok olmaya doğru gittiğini göstermeye yeter sanırım.

Kuşkusuz hiçbir ülkede işsizliğin tümüyle kabul edildiği söylenemez. Özellikle yüksek istihdamı ve refah devleti anlayışını uzunca bir süre hayata geçirmiş Avrupa ülkeleri açısından bunun daha büyük bir sorun olduğu da bir gerçek. Bu ülkeler ve AB açısından bugün de istihdam, sosyal politikanın en önemli konusu olmaya devam etmekte, bu alanda

birçok politika ve önlem uygulanmaya çalışılmaktadır. Ancak Keynesyen politikaların gözden düştüğü günümüzde, genel olarak istihdam artışını talep yönünden destekleyecek politikalar çok cılız kalırken, bu ülkelerde de istihdam edilebilirlik, girişimcilik, istihdamda eşitlik gibi işgücü arzı yönündeki politikalarla yetinildiği ve istihdam artışının esas olarak küresel “rekabet gücüne” bağlandığı bir gerçek. Örneğin AB düzeyinde Avrupa Zirvelerinden önce sosyal tarafların bir araya geldiği zirveler yapıldığını, bu buluşmaların en önemli konusunun istihdam olduğunu biliyoruz; fakat ortaya çıkan sonuç, ekonomideki yapısal değişimin sağlanması ve rekabet gücünün artmasına odaklanan politikalar olmakta, yeni istihdamın sağlanması bu dönüşümden beklenmektedir. Kısacası Avrupa’nın küresel ekonomideki varlığını koruması ve liderden (ABD) çok geri kalmaması için, liderin yolunu izlemesi ve neo-liberalizmin istemlerine ve kurallarına itaat etmesi gerekmektedir (Wivel, 2004,20). Bunun için de, çalışma yaşamı ve koşullarına “esneklik” getirmesi, koruyucu politikalardan tavizler vermesi gerekmektedir. Ancak verilen tavizlerle, işsizliğin, yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın artması kaçınılmaz olduğundan ve Avrupa kamuoyunun refah devletine olan bağlılığı da bilindiğinden, bu yoldaki inanç ve beklentilerin korunması için izlediği politikalarda “sosyal güvence” boyutu tümüyle bir yana bırakılamamaktadır. Çözüm, Lizbon Zirvesinde de dile getirildiği gibi “esneklik ve güvence” gibi temelde çelişkili bir formülde bulunmaya çalışılmakta, her üye devletin bu formülden farklı bir sonuç çıkardığı da bilinmektedir.

Bu durumda, Avrupa’nın kendine özgü modeli ve refah devleti anlayışını koruyup koruyamayacağı, neo-liberalizmi teslim olup olmayacağı veya üçüncü bir yol bulup bulamayacağı gibi pek çok tartışmanın ortaya çıktığı ve. Avrupa refah devletine ne olduğu sorusuna birçok farklı yanıt verildiği ortada. Örneğin, gerek sosyal harcamalara gerek uygulamalara bakarak Avrupa refah devletinde büyük bir kopma olmadığı, radikal bir değişiklik yaşanmadığı yolunda görüşler de var ve bunlar daha ağırlıkta (Klein, 1993; Esping-Andersen 1997; Palier, 2001; Timonen, 2001; Kleinman, 2002), öte yanda Korpi gibi bazı yazarlar 1980 sonrasında yoğun işsizliğin kabulünün Batı Avrupa refah devletindeki gerilemeyi gösteren önemli bir mihenk taşı olduğunu ileri sürmekte (2003; 593). Bu iki görüşün de haklılık taşıdığı yanlar olduğu düşünülebilir. Örneğin Avrupa refah devleti anlayışı içinde çalışma hakkının öneminden ve tam istihdam hedefinden bugün de tümüyle vazgeçildiği söylenemez ve sosyal politikalar bugün de büyük ölçüde çalışma yaşamı çerçevesinde belirlenir; öte yandan sosyal eşitlik, sosyal güvenlik ile sosyal dayanışma gibi hedefler bugün de farklı ölçülerde de olsa sosyal politikaları belirler durumdadırlar. Bunları dikkate aldığımızda da Avrupa’daki refah devleti anlayışının sürdürüldüğünü söylemek gerekir. Ancak işsizliği ve yoksulluğu telafi edici mekanizmaları değil de, çalışma hakkını merkeze alır ve bu hak çerçevesinde gerçekleşecek bir sosyal vatandaşlık ve sosyal eşitlik düşüncesinden hareket edersek, şimdi bu anlayışta büyük gedikler açıldığını da düşünmek gerekir. Öte yandan işsizliğin yanısıra çalışma yaşamında esneklik, standartlardan kaçış gibi konulara baktığımızda, özellikle örgütsüz kesimler, niteliksiz işgücü, göçmen işçiler gibi gruplar açısından durumun daha da kötü olduğu açıktır.

Sonuç olarak, yukarıda değinildiği gibi küresel kapitalizmin büyüyen bir hegemonyası söz konusu ve bu hegemonya altında ekonomi politikalarında radikal bir değişiklik gündeme gelemediğinden, sosyal politikanın anlamı da, araçları da değişime zorlanmaktadır. Anlam ve araçlarda değişimin en çok hissedildiği alan da “ücretli çalışma veya işgücü piyasası” olmaktadır. Örneğin Gorz’un deyişiyle, artık, işin bir “mal”, istihdamın giderek bir “ayrıcılık” haline geldiği ve “bir işe sahip olmak ya da sahip olunan işi elde tutmak için her türlü tavize, küçük düşmeye, boyun eğmeye, rekabete ve ihanete hazır” olunmasının istendiği (2001,82) bir dünyada yaşadığımız gerçeğini kabul etmek gerekiyor. Böyle bakınca da, işsizlik,

yoksulluk, güvencesizlik gibi sorunlar karşısında ulusal düzeyde oldukça eli kolu bağlanan veya “zavallı” hale gelen bir sosyal politikadan söz etmek kaçınılmaz oluyor.

Kuşkusuz, bu sorunların yaygınlık derecesi de, telafi edilme koşulları da ülkelere göre değişmekte; ekonomik gelişmişlik ve refah devleti anlayışının bu konuda oldukça belirleyici olduğunu da kabul edebiliriz. Sosyal devlet ve sosyal politikanın anlamını tartışmaya duyulan ihtiyacın da bu çerçevede belirlendiği söylenebilir. Örneğin gelişmiş refah kapitalizmini temsil eden Avrupa ülkelerinin bir çoğunda, sosyal sorunları telafi edici mekanizmalar daha olumlu işlemekle birlikte, refah devleti ve sosyal politikanın anlamı ve dayanakları konusunda çok daha yoğun tartışmalar yaşanmaktadır. Yine, gerek sorunları hafifletmek gerekse sosyal devlet anlayışının dayandığı hakları ve sosyal vatandaşlık anlayışını korumak kaygısıyla geliştirilen birçok öneri de bu ülkelerde karşımıza çıkmakta. Bunların içinde de, çalışma odaklı refah devleti yerine “temel gelir” odaklı bir refah devleti arayışı ve bu çerçevedeki tartışmaları sayabiliriz. Temel gelir konusunun, sosyal politikanın anlamı ve işlevi açısından tartışılmaya ihtiyaç gösteren bir konu olduğu kesin; bu nedenle aşağıdaki bölümde bu konuyu ele almak istiyorum..

6-Çalışma Hakkına Alternatif Temel Gelir Hakkı?

Uzun süredir varlığını koruyan yaygın işsizliğin, refah devleti anlayışından ve bunun dayandığı sosyal vatandaşlık gibi temellerden, bunun getirdiği toplumsal uzlaşma ve bütünleşme gibi hedeflerden vazgeçmek istemeyen ülkelerde birçok tartışmaya yol açtığını söyledim; bu tartışmaların daha farklı temellere dayalı bir sosyal refah ve sosyal vatandaşlık fikrinin ortaya atılmasına yol açtığı da bir gerçek. Bunların başında da, “*temel gelir- basic income*”⁶ geldiğini biliyoruz. Birçok AB üyesi ülkede zaten bir biçimde uygulanan ve asgari gelir güvencesi anlamına gelen bir uygulama olduğunu biliyoruz. Bu çerçevede, hem kazandığı gelir geçimine yetmeyen ailelere aile yardımları adı altında uygulanan aynı ve nakdi yardımlar yapılmakta hem de özellikle yaşlılar, hastalar, özürlüler gibi gruplara bireysel bazda getirilen bazı güvencelerle asgari bir gelir sağlanmaya çalışılmaktadır. Temel gelir ise, ihtiyacı olana yönelik ve seçicilik taşıyan bir destek olmaktan çıkan ve herhangi bir kritere ve incelemeye bağlı olmaksızın tüm vatandaşlara yönelik bir hak olarak düşünülmektedir. Son 20 yıldır gerek Avrupa’da gerek Amerika’da “temel gelir konusunda önemli bir literatür oluştuğu, lehte ve aleyhte birçok görüşün ortaya atıldığı görüldüğü gibi, buna benzer küçük çaplı bazı uygulamaların gündeme geldiği de bilinmekte..

Temel gelir düşüncesinin geçmişi oldukça eskiye, Thomas Moore’ a kadar dayandırılmakta, esas olarak da bu önerilerin ütopyik sosyalistlerden kaynaklandığı bilinmektedir.⁷ Örneğin günümüzde yoğun olarak tartışılan temel gelir ve temel sermaye gibi hem benzerlik hem farklılık taşıyan iki önerinin kökeni, 19. yüzyılın ortalarında yaşamış iki sosyalist teorisyene bağlanmakta (John Cunliffe ve Guido Erreygers, 2003), daha sonra ve 20. yüzyıl başlarında da başka yazarlar ve başka adlar altında gündeme gelen bu tür önerilerin ve tartışmaların 1980 sonrasında yeniden alevlendiğini belirtilmektedir (Roebroek, 1993,115). Bugün de temel gelir

⁶ “Basic income” kavramının karşılığı olarak, bazı çalışmalarda görüldüğü gibi “ asgari gelir” değil, “temel gelir” kavramının kullanılması hem sözcük anlamı hem de benimsenen amaç açısından daha doğru olacaktır.

⁷ Temel gelir tartışmalarının, son 200 yıldır birbirinden bağımsız olarak ortaya atılan “devlet ikramiyesi”, “bölgesel kâr payı”, “ vatandaşlık ücreti”, “halk ödeneği”, “ vatandaş kâr payı “ gibi birçok önerinin bir devamı olduğu, ancak son 20 yıldır Avrupa birliği üyeleri içinde çarpıcı bir tartışma konusu haline geldiği ifade edilmektedir (Parijs, 2006, 7). Günümüzde de bu anlamdaki önerilerin, esas olarak temel gelir, negatif gelir vergisi (negative income tax) ve temel sermaye (basic capital) olarak üçe ayrıldığı söylenebilir.

ve benzeri önerilerin birçok farklı düşünce sahibi tarafından gündeme getirildiğini görüyoruz. Örneğin liberal negatif vergiyi savunan Friedman, adil bir bölüşümden söz eden Rawls, haklar ve kapasitelerin eşitsiz dağılımının yarattığı sorunlardan söz eden Sen gibi liberal kanatta yer alan düşünürlerin de, işsizlik sorununa radikal bir çözüm getirilmesi ve sosyal adalet anlayışının kurulması gibi öneriler süren Offe gibi sosyalist kökenli yazarların da, kapitalizme karşı sınıf temeli dışında öneriler geliştiren ve ekonomik büyüme kadar çalışmanın anlamını da sorgulayan Gorz, Bahro, Schumpeter gibi alternatif iktisatçıların da bu düşüncenin gerisinde yer aldıklarını söylemek mümkün. Kısacası, liberal yaklaşımlardan ütopyacı sosyalistlere kadar birçok felsefeci/iktisatçı tarafından benimsenen bir görüş/öneri söz konusu. Son 30 yıldır Batı’da da artan işsizlik ve yoksulluk sorununun bu tartışmaları alevlendirdiği ve bu konularla ilgilenen birçok düşünürün, hem bu sorunlara daha temel çözümler getirmek hem de refah devletinin tıkanıklığını aşmak üzere bu öneriler üzerinde yoğunlaştığı da söylenebilir (Joop M. Roebroek, 1993; Philippe Van Parijs, 1995; Brian Barry, 1996; Esping-Andersen, 1997; Carole Pateman, 2004, Stuart White, 2006; Karl Widerquist, 2006).

Kuşkusuz ileri sürülen görüşler arasında dayanakları, koşulları ve uygulanması açısından farklılıklar vardır. Bu konuda Roebroek’in yazısı esas alınarak bazı çözümlere gidilebileceğini düşünüyorum (Roebroek, 1993): temel gelirin dayanakları konusunda temelde piyasa yönelimli ve toplumcu yaklaşım olarak üzere ikili bir ayırım yapılabilir. Piyasa yanlısı görüşler temel gelir veya “negatif gelir vergisi” düşüncesini ileri sürerken, esas olarak sosyal devlet harcamalarını kıstak, vergi sistemini sadeleştirmek, bürokrasiyi azaltmak ve piyasacı çözümleri güçlendirmek istedikleri gibi, bu yolla işgücü piyasasında hareketliliğin ve esnekliğin artacağını da düşünmektedirler. Toplumcu yaklaşımla temel geliri savunanların ise, makro ve mikro düzeyde beklentileri epeyce; işlerin daha adil dağılımı, çalışanlar arasındaki farklılıkların azalması, çalışma koşullarının iyileşmesi, özellikle kadınlar açısından ekonomik bağımsızlığın kazanılması gibi, özgürlük alanının genişlemesi, sosyal dayanışmanın, siyasal katılımın ve demokrasinin güçlenmesi gibi gelişmeler de beklenmekte. Kısacası, sağdan ve liberal yaklaşımlarda görülen temel gelir düşüncesi piyasanın güçlendirilmesini amaçlayan bir öneri olabildiği gibi, toplumcu yaklaşımlarda işsizlik ve yoksulluk için temel bir çözüm, sosyal vatandaşlık anlayışı için de temel bir güvence olmaktadır diyebiliriz.

Öte yandan temel geliri savunanlar arasında da farklar var. Kimileri bu geliri, vatandaşların iş ve gelir durumları gibi herhangi bir koşula bağlanması gerektiğini söylemekte ve bunun toplumdaki için topluma vermek gerektiği gibi “karşılıklılık” ilkesine bağlamaktadır. Bu konuda başta gelen isimlerden biri olan White’in koşulsuz temel gelire yönelttiği itirazlara bakıldığında birkaç nokta ortaya çıkmaktadır (2006): Bir karşılık aranması, yalnız topluma karşı değil daha da önemlisi toplum üyelerinin birbirine karşı ilişkileri açısından adil bulunmaktadır; buna dikkat edilmediğinden birilerinin ötekileri sömürdüğü bir toplum düzenine varılacağı ve istenilenin aksine daha adaletsiz sonuçlar ortaya çıkacağı kuşkusuz duyulmaktadır. Ancak bu karşılıklılığın yalnızca iş veya gelir durumuna göre belirlenmesi gerekmediği, karşılıklılık dengesininin (balance of reciprocity) daha önemli olduğu söylenmekte, örneğin kadınlar için koşulsuz temel gelirin ev-içi emeğinin karşılığı olarak düşünülmesinin adil olacağı belirtmektedir. Öte yandan, temel gelir için çalışma veya çalışmaya istekli olmak gibi bir koşul aranması şart olmasa da, “davranışsal koşullar” (behavioural conditionality) aranmasının gerekli ve adil olduğu gibi bir sonuca varılmaktadır.

Buna karşın kimileri de, koşulsuz temel gelir fikrini savunmakta ve böyle bir uygulamayla hem sosyal adalet ve güvence açısından belirli bir düzey yakalanacağı hem de bu güvence üzerine kurulmuş bir toplumda bireyler için çok daha geniş bir özgürlük alanının sağlanacağını savunmaktalar. Parijs’in “herkese eşit özgürlük” ifadesiyle savunduğu koşulsuz

temel gelir, “siyasal bir topluluk tarafından kendi üyelerine bireysel bazda ve herhangi bir koşul olmaksızın yapılan ödeme” olarak tanımlanmaktadır (2004,7): Bu yaklaşım içinde, koşulsuz temel gelir, her vatandaşa, eşit düzeyde, düzenli olarak ve hiçbir koşula bağlı olmaksızın yapılacak bir ödemedir; ödemeyi yapacak siyasal topluluğun ulus devlet olması şart değil, ulus-altı veya ulus-üstü herhangi bir siyasal topluluk olabilir; bu gelirin sağlanması refah devletinin destekleyici hizmet ve ödemelerinin ortadan kaldırılması anlamına gelmeyecektir; finansmanı da vergiler yoluyla sağlanacaktır. Bu görüşü savunanlar açısından, birçok eşitsizlik ve adaletsizliğin söz konusu olduğu günümüz toplumunda temel gelir için bir “karşılık” aranması anlamsızdır; temel gelirin iş veya gelir gibi bir koşula bağlanmayıp herkesi uygulanması, bu gelir vergiler yoluyla karşılanacağından zengini daha zengin yapmayacağı gibi, bu uygulamanın fakiri aşağılayan bir uygulama olmasını da önler. Öte yandan bir karşılık ararken, toprak, doğal kaynaklar, hattâ geçmişten bugüne yaratılmış işler gibi toplumun malı sayılması gereken birçok maldan/değerden her vatandaşın yararlanma hakkını da dikkate almak gerekir; böyle bakıldığında da koşulsuz temel gelir, hem ahlâki hem de siyasal açıdan haklılık veya adalet temeline dayanmaktadır ((Parijs, 2004; Robert J. van der Veen, 1998).

Kuşkusuz temel gelir açısından söylenen ve daha da söylenecek çok şey var; bu konuda yoğun bir tartışma yaşandığı da ortada. Aslında temel gelirle ilgili bu tartışmaları olumlu bulmamak olanaksız; bu tartışmalarla, hem günümüzde ihtiyaçlardaki değişiklikleri tartışma fırsatı doğmakta hem de alternatif çözümler konusunda birçok öneri ortaya çıkmaktadır. Gerçekten, üretim sistemleri ve teknoloji, istihdam yapısı ve çalışma koşulları, çalışmanın anlamı ve değeri, bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ve değer yargıları bunca değişirken, sosyal, siyasal, ekonomik sistemin bir yansıması olarak düşündüğümüz sosyal politikanın değişimi de kaçınılmazdır. Bu tartışmaların, ortaya çıkan bu değişimleri anlamak ve bunlara yanıt vermek gibi bir potansiyeli olduğu da ortada. Öte yandan, Avrupa ülkelerinin birçoğunda yoksulluğa karşı mücadele etmek üzere uygulanan ve AB düzeyinde de kabul edilen “asgari gelir güvencesi” gibi bir anlayış ve uygulama olduğundan, bu tür tartışmaların uzun bir geçmişe dayanan entelektüel zemin gibi, uygulamalardan da güç aldığı bir gerçek. Dolayısıyla, buradan hareketle asgari gelir güvencesinde bazı değişiklikler yaparak ve aşamalı bir biçimde temel gelir uygulamasına geçmek olmayacak bir şey olarak görünmemekte (Parijs, 2004, 24). Ancak finansal desteğin nasıl bulunacağı konusunun önemli bir engel olduğu da bilinmekte.

Örneğin temel gelir konusunda ileri sürülen şu iki kaygı oldukça dikkat çekici: (Bergmann, 2004). Bunlardan biri, temel gelir uygulaması içinde sosyal hizmetlere ne olacağıyla ilgili, ikincisi de temel hizmetlerden vazgeçmeden temel gelir uygulamasıyla artacak kamu harcamalarının nasıl finanse edileceği yönünde. Bugün vergi geliriyle finanse edilen eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal hizmet, konut gibi bir çok kamu hizmeti bulunmaktadır. Ve temel gelir uygulansa da, bu gelirle bu hizmetleri ve belirli bir kalitede piyasadan karşılamak mümkün olmayacağından temel nitelikteki sosyal hizmetlerden vazgeçilemez; vazgeçilmesi düşünülürse o zaman da temel gelir uygulaması anlamsız olur. Dolayısıyla temel gelir uygulamasına geçebilmek için vergi gelirlerinin artmasından başka çıkar yol yok; oysa, bugünkü koşullarda vergilerde artışın hiçbir ülkede kabul edilmediği söylenebilir. Örneğin vergi gelirinin ABD’de ulusal gelirin yüzde 30’unu, İsveç’de ise yüzde 60’ını bulduğunu söyleyen Bergmann, İsveç veya ABD gibi kişi başına geliri yüksek ülkelerde temel gelir uygulamasının ulusal gelirin % 15’ine denk olacağına, bugünkü vergi yükleri dikkate alındığında ise bunu karşılayacak düzeyde bir ek verginin olanaksızlığını dile getirmektedir (2004, 113).

Bu ve bunun gibi daha birçok tartışmayı gündeme getirmek mümkün. Ancak bu yazı çerçevesinde temel gelir hakkını refah devleti ve sosyal politika anlayışı açısından irdelemek gibi bir amacım var; bu nedenle tartışmaları bir yana bırakarak, bu öneriyle ilgili bazı değerlendirmelere yönelmek daha anlamlı olacak İlk olarak, ister koşulsuz uygulansın, ister koşula bağlansın temel gelirle ilgili önerileri, uygulamada bugünkü sosyal güvenlik ve sosyal politika uygulamasını temelden değiştirecek öneriler olarak anlamak doğru olur. Çünkü bu uygulamanın, ücret, çalışma koşulları, sosyal güvenlik sistemi, sendikal haklar gibi birçok konuda ciddi değişiklik anlamına geleceği açıktır. Örneğin bu uygulamanın, çalışma isteğini azaltacağı ve işsizliği arttıracacağı da söylenmekte, düşük ücretli işlerde çalışmayı kabul edenlerin çoğalacağı da ifade edilmektedir; bunun gibi çalışanların bireysel pazarlık gücünün artacağı da söylenmekte, sosyal refah uygulamalarının nasıl etkileneceği tam bilinemediğinden birçok hizmeti piyasadan satın alma durumunda kalacak bireylerin daha bağımlı hale gelecekleri de iddia edilmektedir. Ancak etkileri ne yönde olursa olsun, bu değişimlerin sosyal politika anlayışı ve uygulamalarında ciddi değişiklik anlamına geleceği yadsınamaz. Bu önerinin liberal versiyonu içinde zaten birey ve piyasa yönelimli düzenlemelerle, devletin sosyal yönetim anlayışı ve politikalarına yer kalmayacağını da düşünmek gerek.

İkinci olarak, her iki türde de temel gelirin sosyal politika üzerindeki etkileri kesin olmakla birlikte, modern ve hak temeline dayalı bir sosyal politikanın hedefleri ve işlevleri açısından bu öneriler arasında farklar olduğu açık. Örneğin, hem bazı sosyal sorunların çözümü hem de sosyal vatandaşlık ve sosyal eşitliğin gerçekleşmesinde yeni bir adım olarak ileri sürülen koşulsuz temel gelir, kaygıları ve hedefleri açısından modern sosyal refah devleti ve sosyal politika anlayışından farklı değildir. Bu nedenle, koşulsuz temel gelirle ilgili önerilerin güçlü bir sosyal güvence anlayışını yansıtmalarından dolayı sosyal güvenlik anlayışı ve sistemlerini tehdit etmeyecekleri yolunda görüşe (Roebroek, 1993,125) katılmak mümkündür. Ancak, yukarıda da değindik, sosyal güvenlik anlayışını sosyal hizmetlerin bütününden ayrı düşünmek mümkün değil; bu nedenle temel gelirin bir şeyleri getirirken bir şeyleri götürmesi durumunda sosyal güvenlik sisteminin değişmeden kalmasının mümkün olmayacağını da düşünmek gerekir. Negatif gelir vergisi veya kısmi bir gelir olarak gündeme getirilen öneriler ise, refah devleti ve sosyal politika anlayışında neo-liberalizm doğrultusunda ve piyasa yönelimli bir değişiklik olduklarından, yukarıda belirttim, bu durumda sosyal politika gibi bir politikaya gerek kalmayacağını düşünmek daha doğru.

Bu genel değerlendirme dışında da bazı kaygılardan söz etmek doğru olur diye düşünüyorum. İlk olarak, temel gelir uygulamasının belirli ölçüde yoksulluğu ortadan kaldıracığını anlamak mümkün, ancak işsizliği nasıl önleyeceği konusunda bir yanıt yok. Kuşkusuz geliri işe bağlamaktan çıkarınca, hem işsizliğin getirdiği yoksunluğun telafi edileceği düşünülüyor hem de bu nedenle çalışmak isteyenlerin azalacağı veya esnek çalışma zamanlarıyla daha farklı bir çalışma yaşamının ortaya çıkacağı ve sonuç olarak işsizlik gibi bir sorunun ortadan kalkacağı bekleniyor. Oysa, yalnız gelirin yetmezliği nedeniyle değil işin getirdiği başka olanaklar nedeniyle de çalışma konusundaki talebin devamı durumunda ve bugün büyümenin iş yaratma konusundaki kısıtlılığı dikkate alınır işsizlik ekonomik değilse de, sosyal-psikolojik bir sorun olarak devam edebilir.

Bugün herhalde çoğunluk için ücretli iş çok anlamlıdır; gelir gibi saygınlık için de iş şarttır; işle gelen eğitimden kişisel gelişmeye kadar uzanan birçok olanak söz konusudur; dolayısıyla işten vazgeçmek kolay değildir; çok kişi tarafından istenmez de. Kuşkusuz özellikle nitelikli işgücü, bugün işe daha farklı bakmakta ve hem işten daha fazla tatmin edici koşullar istemekte hem de iş ile özel yaşam arasında daha anlamlı ilişkiler kurulmasını beklemektedir.

Dolayısıyla birçok kişi için işten vazgeçmeden daha farklı bir çalışma yaşamı ve ilişkilerinin kurulması daha önemli olabilir. Acaba, temel gelir çalışma yaşamından beklenen değişikliklerin ve yeni düzenlemelerin sağlanması açısından doğru bir yol mu olacaktır?

Öte yandan, temel gelir uygulamasına karşın çalışanlar ve iş bulup çalışamayanlar arasında hem gelir hem de statü farkının süreceğini düşünürsek, bu uygulama çalışma odaklı bir toplum ve değerler sistemi içinde iş bulup çalışamayanların “zavallılığın ve dışlanmışlığı” ne ölçüde ortadan kaldıracaktır? Kuşkusuz bugün önerilen “temel gelir hakkı”, her vatandaşa uygulanması ve bir hak niteliğini taşıması nedeniyle geçmişin “yoksullar yasasından” ayrılıyor ve bu durumda küçük düşürücü bir niteliği olmadığı söylenebilir. Ancak düşük gelirle yaşamak durumunda olanlar ile yüksek geliri olanlar arasındaki ayırımı nasıl önler; bu gelirle yaşamak durumunda olanlar için bağımsızlığı nasıl sağlar gibi yanıtlanması zor birçok soru var. Bugün işsizlik sigortasıyla yaşayanların içinde bulunduğu durum, toplumla aralarındaki sağlıklı ilişki, onlara yönelik suçlayıcı argümanlar göz önüne alındığında temel gelir uygulamasıyla bunların çözüleceği konusu epeyce kuşku. Kısacası, başlangıçta düşük düzeyde kalması çok muhtemel olan temel gelir uygulaması içinde, hem işsiz olup bu gelire bağlı olarak ayakta duranlarla çalışanlar arasında yaşanan/yaşanacak ikilem ve buna bağlı olarak toplumsal dışlanmanın nasıl ortadan kaldırılacağı gibi bir sorun var, hem de çalışmak isteyip de iş bulamayanların içine düşecekleri sosyal-psikolojik duruma yanıt bulmak gerekmektedir.

Ayrıca Bergmann’ın kaygısını da çok dikkat çekici buluyorum. Eğitim olanaklarından sağlığa konut politikasından sosyal güvenliğe kadar uzanan bir dolu hizmetle birlikte belirli bir sosyal refah yakalanabildiğine göre, bu hizmetlere ve bunlarla birlikte gelen refah düzeyine ne olacak? Bugün tüm bu hizmetlerde hem bir kısıtlama ve kalitesizleşme hem de piyasalaşma yaşandığını biliyoruz; dolayısıyla temel gelir uygulamasıyla bu hizmetlerden az veya çok vazgeçilmesi olasılığı da az değil. Bu durumda, bu hizmetlerden yararlanma açısından bugün ortaya çıkan eşitsizliğin daha da büyüyeceği de ortadadır.

Bir başka kaygım, işin daha da metalaşmasını gözden ırak tutarak temel gelir gibi bir uygulamayla kapitalist hegemonyanın ve geniş anlamda emeğin sermaye karşısındaki güçsüzlüğünün nasıl önleneceğiyle ilgili. Örneğin Polanyi’nin tarihinde İngiltere’deki Yoksullar Yasası’nı işçi sınıfının bilinçlenmesi ve bir mücadele arayışını geriletken bir etken olarak nitelendirdiğini göz önüne aldığımızda ( ), bu tür uygulamaların bugün de kapitalizmin karşısındaki güçlerin oluşumunu ve güçlenmesini önleyebileceğini dikkate almak gerektiğini düşünüyorum. Yani temel gelir insani bir nitelik taşısa ve bazı sorunları çöze de, bu uygulamayla küresel kapitalizmin niteliğini dönüştürmek mümkün değil; tam aksine buna karşı mücadele gücünün ortadan kalkması söz konusu. Oysa bu hegemonya içinde insanın, toplumun, yeryüzünün ciddi kayıpları söz konusu ve bu kayıpların giderilmesi için ideolojik-siyasal mücadelelere ihtiyaç var.

Öte yandan, bugün ancak refah kapitalizmini gerçekleştirmiş ülkelerde ve şimdilik bir ölçüde hayat bulabilecek olan temel gelir hakkının ne küresel bir öneri olarak düşünülmesi, ne de küresel işsizliği ve yoksulluğu azaltma açısından umut verici bir çıkış olarak değerlendirmek mümkün. Bu durumda temel gelir gibi bir uygulamanın kimler tarafından desteklendiği/destekleneceği sorusu da karşımızda. Temel gelir önerisinin, genel olarak sol partiler ve sendikalar açısından ideolojik ve politik mücadele açısından bir alan kaybı anlamına geldiği, bu nedenle onların gündemine girmesinin zor olduğu da söylenmekte (Hoebrock, 1993, 8), Sağ kanat ve liberal yaklaşımlar tarafından ise, negatif gelir vergisi türünde piyasa yönelimli temel gelir anlayışının çok daha güçlü biçimde savunulduğu ve

savunulacağı düşünülebilir. Oysa bu farklılık, kuşkusuz nasıl bir temel gelir anlayışını geçileceği açısından çok önemli.

Örneğin bu tartışmaların yaşandığı ülkelerde çalışma sürelerinin azaltılması konusundaki taleplerin yeterince güçlü olmaması, tam aksine küresel rekabet artarken çalışma sürelerinin azaltılmasını istemenin akıl ve mantık dışı veya “ütopik veya fantastik” bulunması oldukça düşündürücü. Bu noktada, temel gelir hakkı ile birkaç kuş vurmak isteyen liberal yaklaşımların etkisini düşünmek yanlış olmasa gerek. Bugün için koşulsuz biçimde ve herkese uygulanacak bir gelir hakkından söz edenler bile, savundukları bu öneriye karşın bir geçiş sürecinden veya aşamalı bir geçişten söz etmektedirler (Parijs, 2004). Zaten koşulsuz bir temel gelir hakkı gibi radikal bir dönüşümün kabulü için, sosyal vatandaşlık anlayışının ve sosyo-ekonomik hakları da içine alan insan hakları anlayışının hayata geçmesi, siyasal ve ekonomik sistemin bu hakları hayata geçirecek bir değişime uğraması gerekiyor. Oysa bugünkü egemen anlayış ve sistem sosyo-ekonomik hakları yok sayan, bundan da ötede bireyi ancak piyasadaki karşılığı içinde değerlendiren bir nitelik taşımakta. Böyle bir sistem içinde koşulsuz temel gelir gibi bir değişikliği beklemek zor; olsa olsa bazı koşullara bağlı ve yeterli bir gelirden çok asgari gelir güvencesi anlamını taşıyacak bir uygulama söz konusu olabilir. Bunun da, işsiz veya düşük gelirli kişilere/ailelere yardım anlamını taşıyacağı ortada; bu durumda koşulsuz gelir hakkına bağlanan anlamın ve hedeflerin gerçekleşmesini beklemek de hayal. Ancak böylece, işsizlik ve yoksulluk sorununun nedenlerini tartışmaya pek gerek kalmayacağından sistemin meşruiyetinin sorgulanmasının önleneyeceği, sosyal sorunlar bir ölçüde telafi edilmiş olacağından toplumsal çözümlerin önüne geçileceği de düşünülebilir; böylece kapitalist hegemonyanın varlığı ve geleceği de tehlikeye girmeyecektir.

7- Sonuç Yerine Sorular ve Tartışmalar

Şimdi bu çerçevede birkaç soru sormak kaçınılmaz görünüyor: Acaba, refah devleti anlayışında çalışma hakkından vazgeçip temel gelir hakkına doğru bir anlayış değişikliği gelir açısından işsizlik sorununu bir ölçüde çöze de, yetersiz istihdam sürdükçe işsizlik algılaması ve sorunları ile çalışmaya verilen önem değişebilecek midir? Bir başka biçimde sorarsak; işin ve toplumun örgütlenmesinde esaslı bir değişiklik yapmadan temel gelir uygulamasına geçiş ne ölçüde işin önemini ve değerinin azalmasını sağlayacak, ne ölçüde çalışanla çalışmayan arasındaki toplumsal eşitsizliği ve toplumsal dışlanmayı önleyecektir? Acaba bunun yerine çalışma hakkı ile çalışma özgürlüğü üzerinde düşünmek mi daha anlamlı ve bugünün ihtiyaçlarına daha yanıt verici olacaktır? Yani, herkes için çalışma süresi ve çalışma ömrünü özel faaliyetlerle bütünleştirecek biçimde esnekleştirmek ve böylece çalışma hakkı ile çalışma özgürlüğünü çok daha etkin bir biçimde bir araya getirecek yeni bir iş ve toplum örgütlenmesini gerçekleştirerek mi çalışma odaklı toplum anlayışımızı değiştirebiliriz? Bunun için de, öncelikle çalışma sürelerinin azaltılmasını istemek ve varolan işlerin daha adil dağılımı gibi bir değişikliğe gitmeyi mi düşünmeli ve istemeliyiz?

İstihdamın zor bulunur bir meta haline gelmesi karşısında Gorz gibi, daha birçok yazar ücretli çalışma yerine geçecek bir temel gelirden söz ederken, temelde çalışmanın anlamını sorgulamaktan yola çıkmaktadırlar. Örneğin Gorz, ücretli çalışmanın, çalışmanın anlamını yok ettiğini düşünmekte ve asıl çalışmayı insanın kendi gelişimine hizmet edecek çalışma olduğunu, bunun her tür faaliyeti kapsadığını ileri sürmektedir. Bunun için, önce çalışma süresinin kısaltılmasını istemekte ve bununla hem varolan işlerin daha adil bölüşüleceği ve işsizliğin giderileceğini hem de insanın kendi gelişimine hizmet edecek işler daha fazla zaman kalacağını ileri sürmektedir(1986, 145 ve devamı). Daha sonraki bir kitabında ise, artık tümüyle ücretli çalışma toplumundan çıkma gerektiğini, ücretli çalışanlarla birlikte

kapitalizmin de yok olmak zorunda olduğunu ifade etmekte, çıkış yolu olarak da, herkese yeterli bir gelir güvencesi verilmesi, çalışmanın yeniden dağılımı ile zamanın bireysel ve kolektif yönetimini birleştirilmesi, toplumsal bağların ve toplumsal uzlaşmanın ücretlilik ilişkisi dışında yaratılmasını sağlayan yeni toplumsallıkların geliştirilmesi olarak formüle ettiği politikaları tartışmaya açmaktadır (Gorz, 2001, 112).

Gorz'un hem çalışma hem de toplumsal örgütlenme açısından önerdiği değişiklikler kuşkusuz tartışmaya değer; ancak burada yalnız konumuz açısından üzerinde durulması gereken bazı noktalara değinmekle yetineceğim. Örneğin, daha önce çalışmanın sağladığı birçok yarar nedeniyle çalışmanın hem herkesin yaşamında azalması hem de herkese hakkaniyetli bir şekilde dağıtılmasından yana olduğunu söyleyen Gorz (2001,117), daha sonra bazı nedenlere bağlı olarak herkese yeterli ve koşulsuz bir gelir güvencesini benimsediğini söylemektedir; Bunları kasaca özetlersek; (2001, 118-123 a) çalışma zamanının çalışmanın ölçüsü olmaktan çıkması, b) gönüllüğün güvence altına alınması ve bu etkinlikleri herkes için erişilebilir kılarak-toplumsallaşmadan ve ekonomikleşmeden kurtarması, c) varoluşsal düzlemde herkes için koşulsuz bir özerklik hakkını sağlaması olarak ifade edebiliriz. Herkese yeterli bir gelir güvencesini öngören Gorz, bu öneriyi çalışmayı yeniden dağıtmak, zamanı serbest bırakmak açısından anlamlı görmekte, yani çalışmayı gitgide süresiz hale getirerek, kesintili tarzda çalışma ile profesyonel tarzda çalışmanın birbirini tamamladığı çok etkinlikli bir yaşam hakkına dönüşmesini istemektedir (2001,130). Bunun için de, istihdamda bugün ortaya çıkan tüm süresizlik biçimlerin veya esnekliklerin, bir güvensizlik değil, bir güven kaynağı ve tercih edilen zaman hakkının bir biçimi olarak yeniden tasarlanmasından söz etmektedir (132). Bu önerilerin, temelde çalışmanın anlamı ve konumunu değiştirmek amacını taşıdığı da ortadadır. Gorz bunu şöyle formüle ediyor; “toplumu değiştirmek için çalışmayı ve çalışmayı değiştirmek için de toplumu değiştirmek gerekir”: (135) çalışmayı değiştirmek derken, “çalışmayı gündelik yaşam kültürüyle, bir yaşama sanatıyla barıştırmak, çalışmayı yaşamdan kopuk olmak yerine yaşamın hem kaynağı hem uzantısı haline getirmek değiştirmek” gibi tanımlamalar getirmeye yönelmekte, buna bağlı olarak da kenti değiştirmeden işbirliği halkaları gibi farklı toplumsal örgütlenmelere kadar uzanan öneriler ve örnekler üzerinde durur (137-152).

Görülüyor ki, Gorz'un önerdiği koşulsuz bir temel gelir güvencesi, hem farklı bir çalışma ve toplum anlayışını getirmesi hem de böyle bir çalışma ve toplum anlayış içinde kaçınılmaz olması açısından önemli. Bunun aksine, çalışma odaklı toplum ve ücretli çalışmaya dayalı ilişkiler ve toplumsal örgütlenme var oldukça, koşulsuz da olsa temel gelir güvencesinin insanın özgürleşmesi gibi toplumsal adalet ve toplumsal dayanışma açısından yetersiz kalacağını düşünmek için oldukça haklı nedenler var. konu, yine yukarıda yer alan sorulara geliyor; temel gelir uygulaması çalışma odaklı toplum anlayışımızı ve buna bağlı sorunlarımızı dönüştürebilecek mi? Bunu başaramadığı ölçüde ise, temel gelir uygulamasının hem işsizlik ve buna bağlı sorunları giderememe hem de hem toplumsal kutuplaşma ve çözülme gibi istenmeyen sonuçlar getirme tehlikesi var.

Bu kaygılar çerçevesinde, hem temel gelir güvencesine bağlanan bir sosyal vatandaşlık anlayışına doğru yol almak hem de ücretli çalışmanın toplumsal ilişkileri belirleyici rolünü azaltmak üzere çalışma saatlerinin indirilmesi ve varolan işlerin daha adil dağıtımının sağlanması gibi bir adım çok daha olumlu sonuçlar verebilir diye düşünüyorum. Örneğin, bir yandan teknolojik gelişmeler sürer ve verimlilik artarken işsizliğin artması açısından söylenecek çok şey var; öte yandan çalışma süresi ve koşullarında esneklik talepleri ve uygulamaları güç kazanmışken, bu değişimlerden ücretli çalışanların yararlanmasını istemek doğru ve haklı olsa gerek. Sol partilerin ve sendikaların böyle bir değişimi istemek için

epeyce haklı nedeni olduğu ortada; bireysellik ve özgürlük arayan bireyler açısından da kısa süreli çalışmanın yeni fırsatlar getireceği açık.

Bugünkü koşullarda çalışma sürelerinin kısaltılmasını istemenin kolay olmadığını biliyorum. Ancak, hem işsizlik sorunu büyümekte ve hemen herkesi etkileyecek bir nitelik almakta hem de yine hemen herkes için yeni bir “güvenlik ve özgürlük” dengesine ihtiyaç var. Çalışma süresinin azalması ile esnekleşmesi her iki konuda da önemli ölçüde yanıt vereceği gibi, hem pratik hem ideolojik anlamda daha savunulabilir görünüyor. Örneğin; a) çalışma süresinin kısaltılması teknolojik gelişmelerin yalnız ekonomik verimlilik değil sosyal verimlilik açısından da kullanılması anlamını taşıyor; b) işsizliğin azalması açısından bakarsak, tek çözüm olarak görünüyor; c) çalışma ve özel yaşamın ya da özel etkinliklerin bir araya getirilmesi açısından yükselen talepleri karışılıyor; d) değişen teknolojiler, anlayışlar, ilişkiler içinde çalışmanın bugünkü anlamını ve önemini, toplumun buna göre örgütlenmesinin değiştirecek bir süreç olarak anlamlı görünüyor. Bu süreç içinde, koşulsuz temel gelir düşüncesinin hayat bulması da, farklılaşan anlayışlar ve örgütlenmeler içinde kişisel özgürlük alanını artacağı da beklenebilir.

Kaynakça

Bauman, Z. (1999), *Çalışma, Tüketiciлик ve Yeni Yoksullar*, Sarmal Yayınevi, İstanbul.

Beck, U. (2000), *What is Globalization?*, Polity Pres, Cambridge.

Bohman, J., (2003), "Constitution Making and Democratic Innovation", *European Journal of Political Theory*, (3).

Bohman, J., (1998), "The Coming of Age of deliberative Democracy", *The Journal of Political Philosophy*, (4).

Bowles, S. ve Gintis, H. (1996), *Demokrasi ve Kapitalizm*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bradley, D; Huber E; Moller, S; Nielsen, F; Stephens, J.D; (2003), "Democracy, Income Distribution, Political Science, Welfare", *World Politics*, Baltimore, 55 (2).

Braudel, F. (1996); *Medeniyet ve Kapitalizm*, İz Yay. İstanbul.

Brennen

Buğra, A. (2002/2003), "İktisat Siyasete Karşı", *Toplum ve Bilim* (95).

Chossudovsky, M., (1999), *Yoksulluğun Küreselleşmesi*, Çivi Yazıları, İstanbul.

Clarke, John (2001), "Globalization and Welfare States: Some Unsettling Thoughts", *Globalization and Erupean Welfare States*, (der), Sykes, R.; Palier, B.; Prior, P.M., Palgrave, Hampshire.

Cohen, J. (1999), "reflections on habermas on Democracy", *Ratio Juris*, (4).

Cunliffe, John ve Erreygers, Guido, " 'Basic Income? Basic Capital!' Origins and Issues of Debate", *The Journal of Political Philosophy*, Vol.11. Sayı 1,2003, s.89-110, Blackwellsynergie,

Esping-Andersen, G. (1990), *The Three Worlds Of Welfare Capitalism*, Princeton University Press, New Jersey.

Esping-Andersen, G. (1997), "Towards a Post-industrial Welfare State", *Politik und Gesellschaft- International Politics and Society*, (3).

Falk, R. (2001), *Yırtıcı Küreselleşme*, Küre Yayınları, İstanbul.

Fine, B.(2002/2003);"İktisadi emperyalizm ve sosyal bilimler: Gidişat, engeller", *Toplum ve Bilim*, Kış 2002/2003.

Flora, A. ve Alber, J. (1990), "Modernization, Democratization and the Development of Welfare States in Western Europe", *The Development Of Welfare States in Europe and America*, (der) Flora, P. ve Heidenheimer, A.J., Transaction, London.

Flora, P. ve Heidenheimer A. J. (1990), "The Historical Core and Changing Boundaries of the Welfare State", *The Development Of Welfare States in Europe and America*, (der) Flora, P. ve Heidenheimer, A.J. Transaction, London.

Forst, Rainer, (2001), "The Rule of Reasons: Three Models of Deliberative Democracy", *Ratio Juris*, (4).

- Friedman, M. (1988), *Kapitalizm ve Özgürlük*, Altın Kitaplar, İstanbul.
- Furniss, N. (1986), “European Welfare States in Transition”, *Western Europe in Transition: West Germany’s Role in the European Community*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden.
- Habermas, J. (2001), “Why Europe Needs a Constitution”, *The Left Review*, 11, September-October.
- Habermas, J. (1996), “Three Normative Models of Democracy”, *Democracy and Difference. Contesting the Boundaries of the Political*, (der). S Benhabib, Princeton University Press.
- Hanke, S. H. (1997), “The Specter of Capitalism”, *Forbes* (5).
- Hardt, M; Negri, A. (2000); *İmparatorluk*, Ayrıntı Yay, İstanbul.
- Hayek, F. A. (1993), *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük*, İş Bankası yayını, Ankara.
- Heilbroner, R. (1996), “Evrensel Bilim Olarak İktisat”, *İktisatta Yöntem Tartışmaları*, (der) Ömer Demir, Vadi Yayınları, Ankara.
- Heinrichs, K; Offe C. Ve Wiesenthal, H. (1993), “Zaman, Para ve Refah Devleti Kapitalizmi”, *Sivil Toplum ve Devlet*, (der) Keane J. , Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Held, D. (1997), “How to Rule the World”, *New Statesman*, August.
- Heller, A. (1993), “Biçimsel Demokrasi Üzerine”, *Sivil Toplum ve Devlet*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A. (2000); *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Gilpin, R. (2000), *The Challenge of The Global Capitalism*, Princeton University Pres.
- Gorz A. (1980), *Elveda Proleterya*, Afa Yayınları, İstanbul.
- Gutman, A. ve Thompson, D. (2002), *The Journal of Political Philosophy*, (2).
- İnsel, A. (2004); *Neo-Liberalizm- Hegemonyanın Yeni Dili*, Birikim Yayınları, İstanbul.
- İnsel, A. (1993), *İktisat İdeolojisinin Eleştirisi*, Birikim yayınları, İstanbul.
- Jacobi, O. (2000); “Transnational trade union cooperation at global and European level-opportunities and obstacles”, *Transfer*, 1
- Jessop, B. (2002), *The Future of Capitalist State*, Polity Pres, Blackwell Publishing, Cambridge.
- Klein, R. (1993), “O’ Goffe’s tale”, *Welfare State in Europe*, (der) Jones, C. Routledge Yayınları, London ve Newyork.

- Kleinman, M. (2002). *A European Welfare State?*, Palgrave, London.
- Koray, M. (2005), “Görölmek İstenmeyen Gerçek: Sosyal Refah Politikaları ve Demokrasi İlişkisi”, *Çalışma ve Toplum*, (2).
- Koray, M. (2005), *Avrupa Toplum Modeli 2*. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- Korpi, W. ; Palme, J. (2003), “New Politics and Class Politics in the Context of Austerity and Globalization: Welfare State Regress in 18 Countries 1975-95”, *American Political Science Review*, 97 (3).
- Korpi, W. (1978), *The Working Class in Welfare Capitalism*, Routledge ve Kegan Paul, London.
- Köse, A. H. ve Öncü A. (2003), “İktisadın Piyasası, Kapitalizmin Ekonomisi”, *İktisat Üzerine Yazılar I. Küresel Düzen, Birikim, Devlet ve Sınıflar*, (der) A.H. Köse, F.Şenses, E.Yeldan, İletişim yayımları, İstanbul.
- Kurten, D. C. (1999), “Enemy of the People”, *Forbes* (1)..
- Lewis, S. (2003), “Are Democracy and capitalism Incompatible?”, *Student Economic Review*, Cilt 17.
- Liebfried S.; Pierson P. (1995), “Semisovereign welfare states: Social policy in a multitiered Europe”, *European Social Policy: Between Fragmentation and Integration*, Washington DC. Brookings Institute.
- Liebfried S.; Pierson P. (2000), “Social Policy”, *Policy-Making in the European Union*, (der) Wallace H. ve Wallace W. Oxford University Press, Newyork.
- Lockwood, D. (1999), “Civic Integration and Social Cohesion”, *Capitalism and Social Cohesion*, Palgrave, Macmillan, London.
- Marshall, T.H. (1965), *Class, Citizenship and Social Development*, Anchor Boks, NewYork.
- Marx, K. ve Engels, F. (1976), *Seçme Yapıtlar I*, Sol Yayınları, İstanbul.
- Minc, A. (1995), *Yeni Ortaçağ*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Mishra, R. (2001), “Alternatives to Neoliberalism: Change and choice in welfare globalization”, <http://www.richis.org/health/2001/sp091340.pfd>.
- Mishra, R. (1998), “Beyond the Nation State: Social Policy in an Age of Globalization”, *Social Policy and Administration*, 32 (5).
- Munck, R. (2003); *Marx@2000-Geç Marksist Perspektifler*, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Offe. C. (2003), “The European Model of ‘Social’ Capitalism: Can it Survive European Integration?”, *The Journal of Political Philosophy*, Cilt 11 (4).

Olofsson, G. (1999), "Embeddedness and Integration", *Capitalism and Social Cohesion*, Palgrave, Macmillan, London.

Öğüt, M.U. (1995), "Güç İlişkileri ve Fayda", *Birikim*, Temmuz.

Palier, B. ve Sykes, R (2001), "Challenges and Change: Issues and Perspectives in the Analysis of Globalization and the European Welfare States", *Globalization and European Welfare States*, (der), Sykes, R.; Palier, B.; Prior, P.M., Palgrave, Hampshire.

Petersman, E.-U.(2003), "Time for a United Nations 'Global Compact' for Integrating Human Rights into the Law of Worldwide Organizations: Lessons from European Integration" <http://www.ejil.org/journal/Vol13/No3/art1.html>

Petras, J. (2003), "Kürselleşme ve İmparatorluk", *Cosmopolitik*, Kış.

Pierson, P. ve Liebfried, S (1998), "Welfare state limits to globalization", *Politics and Society*, 26 (4).

Pierson, P. (2000), "Three Worlds of Welfare State Research", *Comparative Political Studies*, 33 (6-7).

Polanyi, K. (2000), *Büyük Dönüşüm*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Przeworski, A. (1991), *Capitalism and Social Democracy*, Cambridge University Press,

Rawls, J. (2001), *Collected Papers*, (der) Samuel Freeman, Harvard University Press.

Rhodes, M. (1996) "Globalization And West European Welfare States: A Critical Review Of Recent Debates", *Journal Of European Social Policy*, (4).

Sapancalı, F. (2003), *Sosyal Dışlanma*, Dokuz Eylül Üniversitesi İİB Fakültesi Yayını, İzmir.

Schedler, A. (1997), "Introduction: Antipolitics-Closing and Colonizing The Public Sphere", *The End of Politics*, Andreas Schedler (Der), Macmillan Press, UK.

Sen, A. (1987), *On Ethics and Economics*, The Royel Lectures, Blackwell, Oxford.

Shaw, M. (2000); *Theory of the Global State*, Cambridge University Press.

Speth, J.G. (1998), "Poverty: A denial of Human Rights", *Journal of International Affairs*, (Vol 52 No1, Fall).

Stamatis, C. (2001), "The Idea of deliberative Democracy. A Critical Appraisal", *Ratio Juris*, December.

Stevenson, T. (2002), "Globalization: Marketization and Power", *Scandinavian Political Studies*, 25 (3).

Stiglitz, J. (2002), *Küreselleşme-Büyük Hayal Kırıklığı*, Plan B, İstanbul.

Strange, S. (1994), *States and Markets*, Pinter Publishers, London.

Tobin, J. (1978), "A Proposal for Monetary Reform", *The Eastern Economic Journal*, (4).

Yılmaz, F. (2002/2003), "İktisat ve Sosyoloji, Rakip Kardeşlerin Hakimiyet Kavgası", *Toplum ve Bilim* (95).

Yılmaz, F., (2001-2002), "İktisatta 'Politik'in Doğası", *Doğu Batı*, (17).

Wahl, Asbjorn, "European Labour: The Ideological Legacy of The Social Pact", *Monthly Review*, Cilt 55, No 8, Ocak, 2004.

Wallerstein, I. (1998), *Liberalizmden Sonra*, Metis Yayınları, İstanbul.

Wallerstein, I. (1992), *Tarihsel Kapitalizm*, Metis Yayınları, İstanbul.

Wivel, A (2004), "The Power Politics of Peace: Exploring the Link Between Globalization and European Integration from a Realist Perspective", *Journal of the Nordic International Studies Association*, 39 (1).

Woods, E. M. (2003), *Kapitalizm Demokrasiye Karşı*, İletişim Yayınları, İstanbul.
